

ԱՄԵՏՅՈՒՆԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՌԻՒՆ ԵՐԱՌԱՆՔԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՐԳՐԱՌԻՈՆ
ԻՎ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ 1949

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		տես
— Լուրջ ախտանշաններ.		49
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Ժամանակին հետ.	Թրգմ. ԵՐՈՒԱՆԻ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ	53
Ի ՊԵՏՍ ՔԱՐՈՋՉԱՑ		
— Քաղաքացուական արուեստի մասին.	Թրգմ. Բ. Ե. Գ.	56
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Հողին հրաբլ.	Պ. ՅՈՒՆԱՊ	61
— Հողին փառքը.	» »	61
— Հողին ձայնը.	» »	62
ՀԻՆ ԷՋԵԲ		
— Տաղ Աստուծայայտության ուրերորդ աուրն.	Հրատ. Ն. Վ. ԵՐՈՒԱՆ	63
— Տաղ մեծի ուրբաթին.	» » »	63
ԳՐԱԿԱՆ		
— Մանկան մը երազը աստղի մը վրայ.	Թրգմ. Վ. Տ.	65
ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ		
— Հոգեկան ապրում եւ երաժշտություն.	Բ.	67
ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ		
— Ֆրանսական էմնագրության երեք սիւները.	Ամփոփեց ՊԱՐԴԵԻ ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ	70
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
— Արեւիկային.	Ն. Վ. ԵՐՈՒԱՆ	75
ԼԵՋՈՒԱԿԻՏԱԿԱՆ		
— Յունաբան հայերեն.	ՊՐՈՖ. Հ. ԱՅԱՌԵԱՆ	77
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ		
— Ամսօրեայ լուրեր.		80

ԲԱԺՆԵՐԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգիրն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 10

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցե՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION

Patriarcate Arménien, Jérusalem-Palestine

"SION", an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1949

— ՄԱՐՏ —

ԹԻՒ 3

ԼՈՒՐՋ ԱԽՏԱՆՇԱՆՆԵՐ

Ա.

Ըսած ենք ուրիշ առիթով մը, կը կրկնենք հոս, թէ մեր պատմութեան այս վերջի կէս դարուն մանաւանդ, մեր եկեղեցին չկրցաւ շարունակել իր պատմական դերը, ու զործիք եղաւ մէկ կողմէն մեր ազգային քաղաքականութեան և միւս կողմէն պատահականութեանց և տուժեց չարաչար:

Քսել չենք ուզեր անշուշտ թէ Հայ եկեղեցին և եկեղեցականութիւնը պէտք էին մեկուսացած մնալ ժամանակի և միջավայրի ազդեցութիւններէն, սակայն ժամանակին տրուելիք տուրքը պէտք չէր այնքան շատ ըլլար, նուազեցնելու աստիճան եկեղեցիի ներքին ճշմարտութեան և առաքելութեան լոյսն ու նկարագիրը:

Հայ եկեղեցին հաւատարիմ չմնաց իր պատմութեան, իր հայրերու աւանդութեան և իմաստութեան, ու ծանծաղամտօրէն ենթարկուեցաւ ժամանակի ազդեցութիւններուն, և կամ ընդհակառակն ստանձնեց կրաւորական դեր մը միայն: Ակներ և է այսօր սա իրողութիւնը, թէ հայ ժողովուրդը ներկայիս կազմակերպուելէ աւելի կազմալուծութեան կ'երթայ, վասնզի եկեղեցին որ երկար դարեր շարունակ, պահպան հրեշտակն ու զօդակալը հանդիսացաւ մեր ժողովուրդին, այժմ կենդանութեան քիչ նշաններ ցոյց կուտայ և տակաւ կը թերանայ ստանձնելու իր պատմական դերին ամբողջական պատասխանատուութիւնը: Այդ իսկ պատճառաւ սփիւռքի հայութիւնը մօտ է կորսնցնելու իր հոգիի յատկանիշերը, խորթ ազդեցութիւններու և օտար մշակոյթներու մաշումին ենթակայ: Այս հանգամանքին արդիւնքն է զուցէ որ այսօր դէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեմն երբ մենք զիսէինք մեր կեանքը հանդերձել դէպքերու և ժամանակի բերումներու ազդեցութիւններէն վեր իմաստութեամբ և մղումներով: Այս է պատճառ նոյնպէս, որ մեր հասարակութիւնը, ըլլայ անհատաբար կամ խմբակցօրէն, չունենայ պահանջուած սրտայոյզ հետաքրքրութիւնն ու ոգեւորութիւնը Հայ եկեղեցւոյ նկատմամբ: Տակաւին ոմանք քաղ մը աւելի առաջ կ'երթան նկատելու աստիճան զայն անարձագանգ անցեալ մը, որուն դերը դադրած ըլլայ այլեւս իր երբեմնի զործօնութենէն:

Անոնք որ կէս դարէ ի վեր այսպէս քանդել կ'ուզեն Հայ Եկեղեցւոյ դարաւոր ոգին, յանուն նոր հանգանակներու, չկրցին ստեղծել սակայն ուրիշ միութիւն մը՝ որ կուտան կարենար ըլլալ մեր ժողովուրդի միութեան: Ու ճիշդ անոր համար մեր հասարակութեան ծոցին մէջ հետզհետէ կը շատնան մտայնութիւններ՝ որոնք բազմատեսակ զաղափարներու և դատերու կ'ուզեն ծառայել միաժամանակ, ու առաջատու բանալ ամէն փշող հողին, այրելով այսկերպ իրենց պաշտածները և փոխադարձաբար պաշտելով իրենց այրածները:

Հոս կանխենք ըսելու թէ մեր դարաւոր պատմութեան ընթացքին, հոգեւոր և աշխարհալիամ գոյգ դասերը, կամ այսօրուան բացատրութեամբ, դասակարգերը, մեր մէջ, չափի և համեմատութեան վերաբերմունքով չէ որ իրարու մօտ եկած և իրենց միաւորութեամբը ուժաւորած են ազգային կեանքը, այլ զիրենք ստորոգող առանձնաւորութիւններուն անհրաժեշտ պատշաճեցումովը իրարու, իրենց բնորոշ շահաւելութիւններուն ազդեցումովը իրարու մէջ: Անոնք եզրեք չեն իրարու նկատմամբ այլ **սարքեր**՝ որոնք կրնան յարակցիլ միայն, և ո՛չ թէ կողմեր: Պատահականութիւն չէ անոնց կապը, այլ անհրաժեշտութիւնը: Պատմութեան պատգամն ու դասն է այս, ու պատմութեան դէմ դաւել, պիտի նշանակէր դաւել ինքզինքին: Մեր պատմութեան բախտորոշ շրջաններուն մենք գիտցած ենք հետեւիլ մեր պատմութեան այդ ձայնին, իրազործելու համար մեր փրկութեան գործը: Ե. դարու մեր գոյամարտին մասնաւորաբար Վարդանանք և Ղեւոնդեանք, մեր մէջ, այդ սկզբունքը ամենաբարձր աստիճանի մը վրայ փառաւորողները եղան:

Եկեղեցին և աշխարհիկ տարրերը միշտ միասին, այս է եղած մեր ազգային ողջմտութեան կանոնը, ազգին ներկային և ապագային վերաբերող կարեւորագոյն գործառնութեանց, մանաւանդ անոր ճակատագրին ու գոյութեան հետ կապ ունեցող մեծ խնդիրներու մէջ: Ամէն անգամ որ ունեցած ենք պետական կեանք՝ արքունիք ու հայրապետանոց, տարբեր պարագաներու մէջ՝ միշտ ժողովուրդի ներկայացուցիչ իշխանութիւնը և Եկեղեցին համախոհ և համագործակից են եղած: Չէ եղած ազգային շարժումի գործ մը կամ փորձ մը, Վարդանանց և Ղեւոնդեանց օրերէն սկսեալ մինչև Իսրայէլ Օրիի, Շահմիրեանի և Յովսէփ Էմինի օրերը, և մինչև մեր ժամանակը, ուր այդ երկուքը միասին եղած չլինին: Զուտ կրօնական բնոյթ ունեցող հարցերու մէջ կղերը ինքն իր մէջ միայն, ու աշխարհիկ դասը զուտ քաղաքական նկարագիր ունեցող գործերու մէջ՝ նոյնպէս լինելով հանդերձ, անոնք, իրրեւ անբաժանօրէն կազմիչ տարրեր, իրարու համակիր, միմեանց օժանդակ և լրացուցիչ եղած են շարունակ, ազգին կենդանութիւնը և յառադիմութիւնը մշակող գործերու և հարցերու մէջ:

Այդ կցորդութիւնը հետեւանք եղած է անշուշտ ազգի հողիին մէջ նոյն իսկ զգացուած պէտքի մը և պատմական պարագաներու: Ո՛չ այդ պէտքը դադարած է այժմ զգալի ըլլալէ և ոչ այդ պարագաները փոխուած են. ընդհակառակն, երկու տարրերուն անհրաժեշտ յարակցութիւնը հրամայական է այսօր, որ եւ է առեւնէ աւելի, վասնզի մեր կեանքի թէ ներքին և թէ արտաքին ճակատներու վրայ, միշտ կան մեր գոյութեան սպառնացող՝ զմեզ տարանջատող վտանգներ, ու մենք միշտ պէտք ունինք իրարու, և պարտինք իրարու հետ ըլլալ:

Անոնք որ այս սերտ առնչութիւնը կ'ուզեն բացատրել, նկատի առած միայն մեր եկեղեցւոյ ազգային հանգամանքը, պէտք չէ մոռնան թէ Հայ եկեղեցւոյ առաքելութիւնը և ոգին իր ժողովուրդի նկատմամբ զերազանցօրէն կրօնական է: Ազգային է Հայ եկեղեցին ոչ թէ որովհետեւ, սկիզբէն յարած է քրիստոնէութեան, այլ որովհետեւ ընդունած է քրիստոնէութիւնը իբրև իր ազգին ճակատագրին բարեբարոյ աստուածային պարզեմբ: Այնքան նոյնացուած են իրարու հետ քրիստոնէական կեանքի և ազգութեան զգացումները, որ մեր խղճաւորներն առջև ոչ հայ լուսաւորչական հայը վաղուց դադարած է կարծես հայ ըլլալէ: Կարելի է հետեւաբար առնել ազգային այդ ոգիին հրաշագործած բխումներէն մին միայն և այն մասամբ լուր, և ազգայնականաւոր պատրանքն ունենալ...

Ինչ որ Հայ եկեղեցին ցարդ կատարած է ազգին կեանքին մէջ իբրև ազգային գործ, պահանջն է իր ոգիին, որ պակասած է ու կը պակսի անտարաւ կոյս ոչ հայ Ազգային եկեղեցւոյ պատկանող կրօնական մեր միւս յարանուանութիւններուն քով, մանաւանդ հայ կաթողիկոսներուն, որոնք իրենց ներշնչումը կը ստանան միշտ ուրիշ ոգիէ մը, որ խոժոռ կը նայի մերինին: Այսու չենք ուզեր ուրանալ անոնց հայ արեւելի իրաւունքը, այլ մատնանշելու իրականութիւն մը միայն, ազգայնականութեան զաղխութիւնը, որ անշուշտ ամէն բանէ աւելի հետեւանք է Հոռոմէական ապազգայնացնող, եթէ կ'ուզէք, զերազգայնական ոգւոյն որ դարձած է իրենց մէջ, և որուն դիմակաւելը սակայն անտեղիտալի հարկն է այլեւս ժամանակին և պահանջը, ներկայիս մանաւանդ, ազգային առողջ գիտակցութեան:

Ժամանակէ մը ի վեր մեզի համար ցաւալի անակնկալներ են լսել ու տեսնել մերագնէից ումանց համարումն ու հիացումը զխաւորաբար կաթողիկէ կղերին նկատմամբ, ընդդէմ մերոնց: Աններելի սխալ է վերջոսնել կամ անաւազել Հայաստանեայց եկեղեցին և անոր նուիրապետական ներկայացուցիչները՝ Հայ եկեղեցւոյ հետ կապ բաւական է իբրև հիմք ազգային աւելի բարձր գիտակցութեան և գիտակցական զատորոշման հասնելու՝ օտար զանգուածներէն: Այս մտայնութիւնը նախ արդիւնք է կրօնական կրթանքի պակասին: Կրօնական ու տոհմային դաստիարակութիւնը մեր մէջ ցաւալիօրէն տկար ու սոսմանաւոր է: Գիտական քանի մը չոր ծանօթութիւններ, քիչ մը զրական շոշոկանք, անախնչ որ կը կազմէ ու կը զարդարէ մեր մտքին շինուածքը: Հայ հոգիի պահպանման համար անհրաժեշտ է կրօնական խոր կրթանք՝ սկսիլ ոչ միայն եկեղեցիէն, այլ նաև դպրոցներէն:

Ոգին որ կը ներգործէ մեր արդի սերունդին մէջ, պատճառ է անտարաւ կոյս որ այսօր աւելորդ նկատուին բաներ՝ որոնք ընկերային կրթութեան և յառաջդիմութեան շարախներ են իրականին մէջ: Մեր մտքի ազնուականները՝ կը մոռնան սրտին ազնուագոյն պահանջներ, առանց անդրադառնալու որ այս կերպով կը խամրի մեր ներքը անօտարանալի ժառանգութեան մը հողին վրայ բացուած ծալիկը՝ որ կրնայ մեր ամբողջ կեանքը խնկել կամ անուշել մեր բոլոր դառնութիւնները: Ուղեղի յաւակնութիւններով ուռած, ամենէն առաջ կը փորձենք վերջոսնել կրօնը, յաւակնելու աստիճան թէ կրօնական զգացումը անարդ տկարութիւն մըն է, տղայ մարդկութեան ծնունդ: Մեր այսօրուան դաստիարակութեան ազգած ներշնչումին հոյն է այդ՝ որ դպրոցական զրանգան-

ներու վրայէն սկսեալ կը փչէ մեր ճակտին, Կը սխալինք սակայն վասնդի այդ աւելորդ կարծուածը մեր անհատական ու ազգային կեանքի մեծագոյն պաշարն է դեռ:

Տխուր իրականութիւն է այսօր՝ թէ մեր մանուկներուն և մեր ժողովուրդին համար հաւասարապէս արժէք մը չունի մեր տուած կրօնական կրթութիւնը: Առաջինները ուրիշ պատրաստութիւններով կը զարգանան ու չեն ուզեր հին զիծերու վրայէն ընթանալ, իսկ ռամիկ տարրը սովորականին ու աւանդականին վրայ խորիսխ նետած՝ վեր չի վերցներ իր նայուածքը բացուած հորիզոններուն նայելու համար: Այս վիճակը ամենէն աւելի որո՞ւ մտահոգութիւն պարտի պատճառել, եթէ ոչ կ'ընեն, քրիստոնէական կրօնի կամ Հայ Եկեղեցւոյ պաշտօնէին, իր խզին և Աստուծոյ առջև պատասխանատու նկատուող այն անձին՝ որ Աւետարան կը քարոզէ: Սակայն մեր ժողովուրդին մէջ մշակուած չէ տակաւին պահանջուած հետաքրքրութիւնը կրօնքին նկատմամբ, և այդ է պատճառը որ զիտական տեսութեան պատառիկէ մը, ընկերային պարտադրուած սովորոյթէ մը և կամ այս ու այն թելադրանքներէ և մտայնութիւններէ ազդուած, հեղնական գնահատութիւններով մը ըսեն կրօնքին, տակաւին անոր սեմին հազիւ ոտք կոխած: Թեթիւ բարքի և ծանծաղ կրթութեան յայտնի նշանն է այս:

Տխուր է հոս խոստովանիլ որ մենք մեր ժողովուրդի կրօնական վիճակը թողած ենք բախտին: Ծիշդ ասոր համար անոնցմէ շատերու կրօնական համոզումները ոչ աւետարանական են իսկապէս և ո՛չ ալ կենսական, անոր համար մեր վրայ խուժող ազդեցութիւններու պատճառաւ ամենէն շուտ քայքայուողը մեր կրօնական հաւատքն է:

Կրօնքը՝ ինչպէս անհատին՝ նոյնպէս և ժողովուրդի մը մէջ անկախ և առանձին ապրող գորութիւն մը չէ՝. որչափ՝ մէկ կողմէ՝ իր ազդեցութիւնը գերազանցապէս ի գործ դնելով զաղափարներու, բարքերու, օրէնսդրութիւններու վրայ՝ բարոյական և մտաւոր զարգացման սատար մը կ'ըլլայ, նոյնչափ՝ միւս կողմէն՝ ինքն ալ կ'ազդուի ա՛յն միջավայրէն որուն մէջ կը շնչէ ու կը շարժի: Այնպէս որ եթէ իր շուրջը ներգործող ընկերային ամէն պայման համընթաց չլծակցի իրեն, ինքը ամենէն շուտ խամրող զգացումն է հոգիին մէջ:

Կազմակերպուած ու զգաստ հոգիներու մէջ արթնցնելու համար կրօնական զգացումը՝ յաճախ բաւական է մատնանիշ ընել քրիստոնէական առաքինութիւն մը, վշտի մը սփոփանքը, արդարութեան մը վճիռը, հոգեկան յաղթութիւն մը, կամ շիրմի մը վրայ շրջան ընող խաչի մը շուքը: Մարդկային ամէն սիրտ առաւել կամ նուազ ընդունակ է այդ զգացումին թաղարը ըլլալու, վասնդի մեզմէ իւրաքանչիւրի սրտի տախտակին վրայ անձանօթ մատներէ զիւրեւր կան զրուած, կը բաւէ որ խնամոտ մատներ և կամ ժիր ու լուսաւոր հագիներ կարենան թափանցել անոնց խորհուրդին, յայտնաբերելու համար զայն մեզմէ մեզի:

Մեր եկեղեցին թերացած է իր այդ պարտականութեանը մէջ, մոռնալու աստիճան զայն:

ԿՐԹՆԵԿԸ

ՃԱՄԱՆԱԿԻՆ ԷԹՏ

Եթէ, իր տկարութիւններուն զգացումէն յառաջ եկող մտայնութիւն մեղմացումը մարդս կը գտնէ ազօթքին մէջ. եթէ, մտայնութեան, որուն աղբիւրը մեղքն է, ապաշխարանքը իրեն դարման մը կ'ընածայէ, կայ նաեւ տարբեր մէկ մտայնութեան, որուն կ'ընկերանայ երբեմն շատ զօրաւոր փորձութիւն մը, նոյնիսկ հաւատացեալ հոգիներու ներքը. ա՛յդ, տառապանքին պատճառած մտայնութիւնն է: Պէտք է վախճալ որ զժախտութեան հարուածին ներքեւ, մեր հաւատքը տեղի տայ, և յուսահատութեան, բարոյացման, քաղաքական հակազդեցութիւնը մեղ անլիտէ Աստուծո՛ւ, Լո՛յս մը, ահա թէ ի՛նչ կ'ուզեն մեր հոգիները անհրաժեշտօրէն, եղբրական այս փորձութեան մէջ: Որպէսզի վշտէն չընկճուինք, պէտք է բարձունք՝ թէ ան իմաստ մը ունի: Մեր հաւատքը բաւական լուսաւոր պէտք է ըլլայ որպէսզի կարենայ այդ իմաստը ցոյց տալ մեզի: Վիշտը կ'ապաննէ մեր մէջ ինչ որ ապրելու կը ձգտի. ան մեր ներքը երեւան կը բերէ ուժեր, որոնց առաջին շարժումը, բնագոյական և զերեքէ անդրադարձ, մեր կամքը ընկուզել կ'ապառնայ: Ի՛նչ հակազդեցիկ ուժեր պիտի գնենք անոնց դէմ, կարենալ պաշտպանելու համար ինչ որ մեր ներքը ամենէն բարձրն է, ազատելու մեր հոգին կորուստէ, և օգնելու անոր, որպէս զի Աստուծոյ առջեւ ուղիղ կեցուածք մը ունենայ: Նկատելով որ մենք զիտակից էակներ ենք և այդ պատճառով իսկ պատասխանատու՝ մենք մեզի, ընդունելու կամ չընդունելու փորձութիւնը, որուն ենթակուած ենք, պէտք է որ մեր ընդունելուն պատճառը տրամաբանական ըլլայ: Վշտաչաբչար հոգին կարող կ'ըլլայ յաղթելու հակառակորդ ուժերուն և նոյնիսկ իրեն դէմ միացած ամբողջ տիեզերքին, եթէ ըմբռնէ՝ թէ տառապիլ մեծ բարիք մըն է: Գի՛տաւ, որ համար, այս և մտայնութեան մեղմացնելու պայմանը: Գի՛տաւ, ոչ թէ ինչո՞ւ համար, այս կամ այն մաս-

նաւոր պարագային այս կամ այն տառապանքը բարի է մեղի համար, — որովհետեւ տսիկա մեր ըմբռնումի սահմաններէն դուրս է: Աստուծոյ մեղի հանդէպ ունեցած վարմունքին պատճառները յայտնի պիտի ըլլան միայն վերջին դատաստանի օրը — այլ գիտնալ՝ թէ իր նախախնամութիւնը, նոյնիսկ եթէ չգիտնանք թէ ուր կը տանի մեզ, այս կամ այն պարագային, մեղի համար բարի առաջագործութիւններ ունի միայն:

Արդ, Հին Կտակարանի մէջ գիրք մը կայ, որ կ'արձագանգէ մարդկային այս զանգաւորն, և ամբողջովին նուիրուած է տառապանքի հարցին վիճաբանութեան: Յօրի գիրքն է, Հեռախօսք այդ կոհակնեւրուն որոնք կը տաքնապեցնեն Յօրի հոգին. այդ տեսարանը պիտի զօրացնէ մեր հաւատքը: Անհրաժեշտ է նաեւ նշել հոս՝ թէ Յօրի ժամանակ աստուածային յատկութիւնը տակաւին անկատար էր: Նոր Կտակարանը մեզի շատ յստակ ուսուցում մը կ'ընէ հանդերձեալ կեանքի և անոր վարձատրութեանց մասին: Ներկայ կեանքը անցք մըն է քրիստոնէին համար, պատարաստութիւն մը՝ ապագայ կեանքին, ուր պիտի կատարուի յաւիտենական միացումը Աստուծոյ հետ: Ուրեմն, քրիստոնէին համար բացարձակապէս կարեւոր չէ որ իր միտքը յուզող խնդիրները ամբողջական լուծուծ գտնեն գերեզմանէն ասղիկ, և ան, քրիստոնեան, կ'ապասէ հաշուեյարգարի վերջին ժամուն: Անկասկած, ասիկա պատճառ մը չէ՝ որ քրիստոնեան արհաւիրհէ այն լոյսերը, որքան որ վատուած ըլլան անոնք, որոնք կրնան իրեն ընծայուիլ այս զարհուրելի խնդիրներուն վերաբերմամբ:

Եթէ, Իսրայելացիներու համար, անդիի կեանքի վերաբերեալ տեսիլները երկարատեւ միտքին, տարտամ եղան, եթէ իրենց աչքերը պէտք ունեցան որոշ ժամանակամիջոցի մը՝ վարձանելու այն լոյսերուն, զորս հետզհետէ Յայնաթութիւնը կը բերէր, եթէ իրենց հեռանկարը, շատ մը պարագաներու մէջ, կը սահմանափակուէր միայն ներկայ կեանքով, և եթէ, վերջապէս, վշտին խնդրը, նկատի առնուած ներկայ կեանքի պատիժներու և վարձատրութիւններու տեսանկէտէն, իրենց հոգին կրնար մխրճել յուսահատութեան մօտ անձ-

կուժեան մը մէջ, ուրախ ենք նկատելով՝ թէ ինչպէս այդ իմաստուն հոգիներէն ումանք, մուծին մէջ, գիտէին գտնել զիրենք Աստուծոյ տանող ճանապարհը:

Ա

Յոբի գիւղը թուղթին վրայ կը քանդակէ յիշատակը Իսրայէլի օտար մարդու մը, որ երկար ատեն ապրած էր ճոխութիւններու մէջ, և հակառակ ատոր, արդար էր, ուղղամիտ էր և կատարեալ՝ բոլոր տեղակէտներով: Իայց, ահա՛, օր մը, զիշտը այցելեց իրեն: Շատ մը փրկագումներու ընթացքին, զրկուեցաւ իր բոլոր հարստութիւններէն, իր բոլոր զաւակներէն: շնատուեցան մարմինը, առողջութիւնը, և վերածուեցաւ մարդկային ձորձի մը, ինքզինքը վտարեց մարդկային ընկերութենէն, և օրերը անցուց զիւրի գոններուն առջև, նստած՝ աղբակոյտի մը վրայ, մէկը այն աղբակոյտներէն, զորոք կը տեսնենք այսօր ալ, այնքան յաճախ, Պաղեստինի քաղաքներու և զրիզերու մուտքին առջև:

Երբ իմացաւ կորուստը իր բոլոր հարստութիւններուն և զաւակներուն, Յոբ, երկրին սովորութեանց համաձայն, սուգ պահեց. պատեց վերարկուն և ածխեց գուլը, բայց անմիջապէս վերջ երկրպագութիւն ըրաւ և պաշտեց զԱստուած ըսելով. «Մերկ ելայ մօրս որովայնէն, և մերկ պիտի վերադառնամ հոն. Տէրը տուաւ, Տէրը առաւ, թող իր անունը օրհնեալ ըլլայ»: «Այդ բոլորին մէջ, դիտել կուտայ Սուրբ Գիրքը, Յոբ չմեղանչեց երբեք և գէշ բան մը չըսաւ Աստուծոյ դէմ»:

Երբ հիւանդութիւնը հասաւ իր անբաժնեան, կրնը զինք մղեց Աստուած անիծելու և չվախցաւ նոյնիսկ ըսել. «Եւր յարատեւես ուղղամիտ ֆալ. անիծէ՛ զԱստուած և յետոյ մեռի՞ր»: Եւ Յոբ կը պատասխանէ անմիջապէս. «Եթէ անմիտ կընկան մը պէս կը խօսիմ. Աստուծմէ՛ կ'ստանանք բարիք, ինչո՞ւ չստանանք նաև չարիք»: Բայց վիշտը երկարելով՝ համբերութիւնը յոգնեցուց, Յոբ անիծեց իր ծնած օրը:

Գրեթէ չական մասը կը գտնուի ճառերու և անոնց պատասխաններուն մէջ, ուր հոգիները կ'երեւին իրենց ամբողջ մերկութեամբ:

Այժմ, փորձենք թափանցել Յոբի հոգիէն ներս և ապրինք իրեն հետ այդ վշտագին վայրկեանները: Սրբազան գրքին հեղինակը, գրքին սկիզբէն իսկ մեղի կը մատնանէ Յոբի տառապանքներուն պատճառը: Տեսակ մը պայքարի հրաւեր է ան, զոր Սատանան կ'ուզէ նոյնինքն Աստուծոյ, որ անոր արտօնութիւն կուտայ փորձել իր ծառան: Գրեթէ եզրակացութիւնը մեզի պիտի ցուցնէ ատաքինութեան պատկումը, բայց արդարին զգացումներուն հետզհետէ մաքրուելէն ետք: Ու այդ մաքրումի օժապտոյտ դժին պէտք է հետեինք մինչև այն տեղ, ուր ան կը միանայ նախախնամական գծին, Աստուծոյ կամօքին կատարեալ միացումով մը: Վիճաբանութեան ջերմ հետաքրքրականութիւնը յառաջ կուգայ տառապող արդարին, Աստուծոյ ծրագիրը՝ որ պիտի յայտնուի լիովին, որբերգութեան վախճանին: Պէտք չունիմ ձեզի մատնացոյց ընելու՝ թէ որքան խորապէս մարդկային է և մեր արդի իրականութեան համապատասխան, խնդիրը այս կերպով ներկայցնելու ձևը:

Երբ իր բարեկամները երկար ատեն անշուշտ իր քով կը կենան, վշտին սաստեկութիւնը, փորձութեան յարաստեութիւնը, Յոբի պայծառ և ուղիղ հոգիին վրայէն ամպ մը կ'անցնեն, և զինք կը մղեն գանգատելու: Ան կ'անիծէ իր ծնած օրը: Անոր կը թուի թէ ինք խաղալիկն է չար օւսերու, որոնք հաճոյք կը զգան զինք չար չարելէ:

«Ինչո՞ւ համար դժբախտներուն լոյս տրուի,

Եւ կեանք՝ անոնց որոնց հոգին լեցուն է դառնութեամբ,

Անոնց որոնք մահուան կ'սպասեն ու մահը չի գար,

Անոնց որոնք զայն գանձէ մը աւելի կ'սպասեն,

Անոնց որոնք երջանիկ են, ուրախութեանէ կը ցնծան,

Եւ կը հրճուին երբ գերեզմանը տեսնեն . . . »

Այս խօսքերը կ'ըմբոստացնեն իր երեք բարեկամները, որոնք լու կ'զգան՝ թէ Իրերու դէմ եղած անէծք մը, Անէծք է նաև Անոր, որ գտնուի ստեղծած է: Կը ջա-

նան, երկար ճառերով, ապացուցանել Սոբին՝ թէ Աստուած առանց պատճառի իր արարածները չի պատժեր և ան «չուրախաներ անմեղի տառապանքներով»։ Յորի սխալ մտածումը մարելու համար, անոնք ցոյց կուտան այն իմաստը, զոր ունի վիշտը, ըստ իրենց, և կը յիշեցնեն մեղքի գաղափարը։ Տառապանքը պատիժ մըն է։ Այս է միակ մխիթարութիւնը, զոր երեք բարեկամները իրեն կը ցուցնեն։ Ահա՛ թէ ինչպէս կը խօսի երեքէն, ամենէն չափաւոր լիզու ունեցողը։

«Փնտուէ՛ յիշատակներուդ մէջ. ո՞ր անմեղը կորսուեցաւ։

Ես տեսած եմ որ անօրէնութիւնի ցանողները անոր պտուղը կը հնձեն։

... Եթէ՛ ես քու տեղդ ըլլայի, կը դառնայի առ Աստուած, իրեն կ'ողողէի իմ աղօթքս...։ Երջանիկ է այն մարդը, զոր Աստուած կը պատժէ։ Մի՛ արհամարհեր Ամենակարողին ուղղիչ պատիժը։ Ան կը բանայ վէրքը և զայն կը կապէ, ան կը դարնէ, սակայն անոր ձեռքը կը դարմանէ։

Փորձութիւնը պիտի դադրի ուրեմն՝ եթէ Յոր իր յանցաւոր ըլլալը ընդունի և հայցէ Աստուծոյ ողորմութիւնը։

«Հաշտուէ՛ Աստուծոյ հետ և հանդարտէ, այսպէսով վերստին պիտի գտնես քու երջանկութիւնդ...»

Պիտի բարձրանաս եթէ վերադառնաս Ամենակարողին,

Եթէ բնակարանէդ հեռացնես անօրէնութիւնդ։

Ո՛հ, թող Աստուած պահէ մեզ, թէ և բարի նպատակով կատարուած, բայց անշըջ հայացքայեց այս կարգի մխիթարութիւններէն։

Այս պատճառաբանութիւնները, ապիկար և տաղտկալի պնդումով մը ներկայացուած, կը բորբոքեն միայն Յորի գայրոյթը։ Եւ ան կ'արտայայտուի այնպիսի շեշտերով, որոնց գառնութիւնը նախատական կը դառնայ իր կարծեցեալ մխիթարիչներուն հանդէպ և Յոր գիւրութեամբ կը փաստէ՝ թէ որքան քիչ կը պատշաճին իր պարագային անոնց բացատրութիւնները։ Ու մենք կը լսենք Յորը, որ այս երկար վիճաբանութիւններէն վերջ, կը յիշէ անցած օրերը։

«Ո՛հ, կը գոչէ, ո՞վ պիտի վերադարձնէ ինծի անցած օրերը. օրեր ուր Աստուած կը պահպանէր զիս... օրեր ուր զաւակներս կը շրջապատէին զիս»։

Եւ ան կ'ոգեկոչէ, որտաճմիկ մեղամաղձութեամբ մը այն պատիւները, զորս երկտասարդ ու ծեր իրեն կ'ընծայէին երբ անցնէր գիւղի փողոցներէն։ Փոքրեն ու համեստները, աղետականներն ու իշխանները, բոլորը զինք կը յարգէին և լուսութեամբ կ'ունկնդրէին իր կարծեցեալուն, որովհետեւ անոնք զիտէին՝ որ Յորի հոգին արդարութիւնը զգեցած էր պատմունքանի մը պէս։ Բոլորը իր վրայ վստահութիւն ունէին. ան սաչքն էր կոյրին և ոտքը կաղին»։

«Երբ իրենց մօտենայի առաջին տեղը կուտային ինծի,

Կը բազմէի, իր շքախումբով շրջապատուած արքայի մը նման,

Մխիթարիչի մը պէս, վշտահարներու մէջտեղ»։

Ու հիմա՛...։ Ա՛խ, ի՞նչ հակադրութիւն... ան նշաւակ է իրմէ երկտասարդ մարդոց ծաղրին։ Բոլորը իրմէ կը սոսկան և խոյս կուտան։ Ի՞նչ ըրած է։ Անկասկած, կատարեալ անկեղծութեամբ մը, ան բացարձակապէս անմեղ ըլլալու յաւակնութիւնը չունի։ Բայց որքան անհամեմատական են կրած տառապանքները բազմատեղով այն մեղքերուն, զորս կրնար գործած ըլլալ իր տկարութեան մէջ։

Եւ անաւասիկ այն գիծերը, որոնք որոշ կերպով կը բարացուցեն իր կեանքին արդարութիւնը։

«Աչքերուս հետ ուխտ ըրած էի, ի՞նչպէս ակնարկս կոյսի մը վրայ դարձնէի։

Կ'ըսէի ես ինծի. Աստուած ի՞նչ բաժին պիտի հանէ ինծի երկինքէն,

Ու բարձր տեղերէն ի՞նչ ժառանգութիւն։

Կործանումը ամպարշտին սահմանուած չէ՞

Եւ զժաբխութիւնը՝ անօրէնութիւն գործողներուն։

Աստուած չի՞ տեսներ իմ բոլոր ճամբաներս,

Եւ բոլոր քայլերս չի՞ համբեր։

Եթէ սուտի արահետին հետեւեցայ,
Եթէ ոտքերս գէպի նենգութիւն վա-
զեցին,

Թող Աստուած զիս կշռէ արդար կը-
շիւքով,

Ու ան պիտի ճանչնայ իմ անմեղու-
թիւնս:

Եթէ ոտքերս խոտորեցան ուղիղ ճամ-
բայէն,

Եթէ սիրտս հետեւեցաւ աչքերուս,
Եթէ ձեռքերուս արատ մը փակաւ,

Թող ես ցանեմ և ուրիշ մը հնծէ,
Թող իմ զաւակներս արմատախիլ ըլլան:

Եթէ կրնի մը օրերս հրապուրեց,
Եթէ զրաքցիւս զրան առջև զարանակալ
սպասեցի:

Եթէ սպասաւորիս կամ աղախնիս իրա-
ւունքը ուրացայ,

Եթէ ինծի հետ վէճ ունեցան,

Եթէ աղքատներուն մերժեցի իրենց
խնդրանքը:

Եթէ որբեայրիին աչքերը արցունքով
լեցուցի,

Եթէ հացս առանձին կերայ,
Ու անկէ որբն ալ իր բաժինը չունեցաւ,

Եթէ թշուառի մը առանց հազուատի
փճանալը տեսայ,

Եթէ թշնամիիս կործանումով ուրա-
խացայ,

Եթէ ճամբորդին գուռս չբացի,

Եթէ ես ծածկեցի թերութիւններս, ինչ-
պէս կ'ընեն մարդիկ,

Եւ անօրէնութիւններս սրտիս մէջ պա-
հեցի,

Ժողովուրդէն վախնալով,
Ընտանիքներու արհամարհանքէն վախ-
նալով,

Հոգեի և չհամարձակեցայ զրանս սե-
մէն դուրս ելլել . . .

Ո՛հ, ո՛վ պիտի բերէ մէկը որ ինծի
ունկնդրէ:

Ան' իմ փափաքս. թող Ամենակարողը
պատասխան տայ ինծիս:

2. Գ. ՍԱՆՍՈՆ

Թրգմ. ԵՐՈՒԱՆԻ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

(Մոսկովա 1947)

Ի ՊԵՏՍ ՔԱՐՈՉՁԱՆ

ՔԱՐՈՉԻՍՈՍՈՒԹԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

III. ՈՒԺԱԿԱՆ ԿԱՐԳ (l'Ordre dynamique)

Գրեթէ ակամայ գործածեցի ԵԱՐԴՈՒՄ
բառը կայական կորգի վրայ եղած այս
խօսքերուն մէջ: Որովհետև կայական կար-
գը, ճառին մէջ, իսկապէս վերացում մըն
է միայն: Ժողով պէտք է քալէ, պէտք է
իր նպատակին ընթանայ: Բայց շարժումը
ինքն ալ կարգ մըն է: Ձէք տեսներ տիե-
զերքին մէջ ալ ուր կարգը արդիւնքն է
փոխանակութեանց, առանց որոնց ցանու-
ցիր տարրեր միայն պիտի ըլլային հոն:
Միեւնոյն բանի է որ տեղի կ'ունենայ կեն-
սաւորին մէջ ևս, և միեւնոյն շարժումիւ
ներով: Գործարանական փոխանակութիւն-
ները մեր միութեան սկզբունքն են հող-
գողափարին կառավարութեան ներքէ և
միեւնոյն բանը կը գտնուի թէ և նուազ տե-
սանելի կերպով: ճարտարապետութեան ար-
ուեստին և բոլոր միւսներուն մէջ: Սրենին
միութիւնը կը շինուի խորխորէն՝ որ կը
կրէ զայն, բունէն՝ որ անոր կը փոխանցէ
ուղղահայեաց բեռը, խոյակէն՝ որ կ'ընդու-
նի այդ բեռը և կը լայնայ, զայն ցուց-
նելու համար: Գեղեցկութիւնը ուրիշ բան
չէ հոս, եթէ ոչ ծանրութեան արդիւնք-
ներուն բարուք բաշխումը. ու աղեղու-
թիւնը՝ զօրութեան անհամեմատականու-
թիւն մը: Արձանագործութեան ևս միւս
կերպընկալ արուեստներուն մէջ, գիտենք
թէ շարժումը ևս աւելի կարեւորութիւն
ունի քան ձեւը: Կեցուածք մը այն աստի
միայն գեղեցիկ է, երբ կ'արտայայտէ կա-
տարուած կամ կատարելի շարժում մը,
շարժումի վերահասակութիւն մը կամ գիւրու-
թիւն մը՝ որուն իր գործով մասնակից կ'ընէ
ինքզինքը զիտողին երեւակայութիւնը:
Ռոտնիի աչքին, հնութեան արուեստը և
Միշլէ Անժի արուեստը իրարմէ կը գանա-
զանուին շարժումի քննութեամբ միայն.
Շարժում՝ որ հիններուն մօտ աւելի ներ-
գանակ է, իսկ Թուրքիոյն քով՝ մանա-
ւանդ հակադրեալ:

Պէտքը չկայ ըսելու թէ հրաժշտութիւնը չարժուոյթով կ'ապրի, թէ անոր միութիւնը համազրոււմ մըն է պահերու, և գործարանաւորութիւն մը ժամանակի մէջ՝ իրերանշաղկապ փոշիւրու։ Ան է որ ամենէն աւելի կը նմանի ճառի, ու համանուագը, մասնաւորաբար Պէթհոլէնեան համանուագը, ուժականութեամբ այնքան հզօր, ճշմարիտ երաժշտական ճառի մը նկարագիրն ունի։ Ատոր համար չէ՞ միթէ որ վերջը, ինքեքտէնի մէջ, խօսքը բնականօրէն կուգայ աւելնալ անոր վրայ։

Ըսինք ուրիշն թէ քրիստոնէական ճառին յատկագրիժը պէտք է ուժական լինի՝ միաւորական լինելու իր ձգտումին հետեւանքովը նոյն իսկ, իբր յօթնութեամբ ներկայանալու իրողութեամբը նոյն իսկ։ Հոս խնդրոյ առարկայ եղած յօրինուածքը՝ յօրինուածք մըն է ոյժերու, յօրինուածք մըն է ժեստերու, այս բառին բոլոր առումներովը, յօրինուածք մը գաղափարաբանական, երեւակայական, գլոցական, բանական, ձայնական, նմանաձեւական շարժումներու։ Սկզբունքէ մը գէպի եղբակացութիւն մը, վիճակէ մը գէպի վիճակ մը, յառաջացում մըն է ան, ու ռահլիրան՝ որ կը գծէ ճամբան։

Բաւական չէ որ գաղափարները դասաւորենք, պէտք է զանոնք ամէնքը գէպի մէկ կէտ ուղղենք. պէտք է որ բանակի մը պէս կարգի դնենք զանոնք՝ յարթական յարձակումին ի խնդիր, Դիւցազնական տեսակ մը կը խոյանք ճառին կուտայ աւելի միութիւն և աւելի ծանրութիւն՝ քան անշարժ տրամաբանութիւն մը։ Համասեռութիւնը, որ հոգեկան և գեղագիտական ներդաշնակութեան համար այնքան թանկագին յատկութիւն մըն է, հոս արդիւնքն է յառաջխաղաց գնացքի մը, որուն կը հրամայէ նպատակակէտ մը։ Նպատակն է որ կը սաւառնի միշտ լաբորումի մը պէս, գէպի ան կ'ուղղուինք ու ի՞նքն է որ կ'ընկերանայ ձեզի. ինքը կը ճշտորոշէ ուղղութիւնն ու գնացքը։ Կայալեան և ուժականի այս բաղակցութեամբն է որ կը ճշմարտութիւն, բազմա կարծես հեղեղառատ ճառին համար, Բասգայի նշանաւոր սահմանումը. «Գիտելը ճամբաներ են, որոնք կը քալեն և կ'առաջնորդեն ուր որ մարդ կ'ուզէ երթալ»։

Որպէսզի այս պայմանը իրականանայ,

սկիզբէն օրէն էական է որ որոշապէս կէտադրուած նպատակի մը ճշտումը ընէք ձեզի համար. կողմ մը ընտրէք և կարելի եղածին չափ կարեւոր կողմ մը, որ, անգամ մը գարիլ տրուելէն վերջը, ալ թոյլ չտայ ձեզի՝ որ եւէ յետագարձ շարժումէ միայնատեղաւ գայն յայտարարելու պէտք չկայ. ձեր գիտաւորութիւններուն մասին որոշ չափով մը խորհրդածութիւնը կրնայ օգտակար ըլլալ ունկնդիրներուն ուշադրութիւնը և գործակցութիւնը գրգռելու տեսակէտով։ Մարդ կը սիրէ անծանօթ բայց նոյն ատեն կ'ահաւում նպատակ մը՝ որ ինքզինքը գուշակի կուտայ, և որուն մէջ հոգին կուգայ իյնալ հեշտանքով մը որ հաստատուած նախատեսութենէ մը և նոյն աւանդական կալի գզացումէ մըն է շինուած։ Բայց ինչ որ գուշակութիւնն գեղագիտական պահել կ'ուզէք, պէտք է ձեզի համար պայծառափայլ լինի. զայն տեսութենէ կորսնցնելը կամ ձեր անկէ երես դարձնելը՝ որչափ ալ անշուք անցնի, անհերքի յանցանքն է։ Ամէն ինչ որ գուշակ իր թողութք անկէ, մեռած նիւթ, խափանարար խռում և արդիւր պիտի ըլլայ միայն։ Արուեստի մէջ, ինչպէս կ'ենք ինչ մեծ մանկէն մեծ յանցանքը իր ճամբան ընտրել ու անոր հետեւի չգիտնալն է։ Ամենէն մեծ սխալանք՝ թափառանքն է» (La plus grande erreur c'est d'errer), ինչպէս կ'ըսէ Եսայի Բէկէյ։

Զմոռնանք սակայն որ եթէ այդպէս է ճշմարիտ ճառի մը, իսկական ճառի մը ճշգրիտ օրէնքը, խնդիրը կը տարբերի սակայն բարձրագոյն իտելու մի մը պարագային, ինչպէս կ'ընեն, զոր օրինակ, առանձնացումի օրուան մը առաւօտուն և երեկոյան։

Հոս ալ խնդիրը գաղափարները ասեմանորէն շահագործել կարենալուն վրայ չէ. աւելնալով ինչ որ յանձն կ'առնէ օգտագործել զանոնք։ Բայց աստի, միշին սեւ աւեր կան։

Բայց վերագաւառնալնք բուն ճառ ըլլուածին, որուն ուժականութիւնը դեռ յիշատակելիք ուրիշ պայմաններ կը հարկադրէ։ Ամենէն առաջ, հոսանքը անոր մէջ այնքան աւելի ալքառու և այնքան աւելի տրագիկ լինի, որքան աւելի ընդարձակ է յատկապէս ծնիլը։ Ուրիշ միջոց չկայ բնական զգուշանալու համար նիւթերու ցանկի այն սպաւորութիւնէն որ ճառին մէկ վերջն է։

ինչպէս որ քաղաքագէտը, երբ տեսնէ որ շատ են իրարու հետ անհամաձայնութեան մէջ եղողները, արկածախնդրութեան մը կը մղէ զանոնք, որպէսզի իրարու հետ չկռուին, նոյնպէս և զուգ, երբ ձեռնելի շատ տարրեր ունիք, զանոնք խիզախօրէն գէպի նպատակը մղեցէք, թո՛ղ անոնցմէ ոչ մին գուրս չլծափի կամ չտանախոսուի: արագութիւնը գիզագիտական միութեան երաշխիք մըն է ձեզի համար՝ հոն ուր գիւրաւ պիտի տիրէր ցրումը:

Յետոյ, յիշեցէք, այս նոր գետնին վրայ կիրարկելու համար զայն, ինչ որ ըսինք հակազդութեանց հարկաւորութեան մասին: Այն ատեն խնդիրը, գոնէ կրնայինք այդպէս կարծել, զիծերու հակազդութեան մը վրայ էր, բայց ձեզի համար պէտք կայ շարժումներու հակազդութեանց, արագութիւններու և դատողութեանց, գործողութեան լուութեանց նմանող դադարութեան ուս: Մանօթ է թէ լուութիւնը ինչ մեծ արժէք ունի յօդաւորեալ խօսքին, ինչպէս և համանուագին համար: Ծարպիկ խարխափանքներ ալ կան, ինչպէս խարխափանքները մարդու մը, որ իր անմահ կը փրճտոնէ, ու յանկարծ կը խոյանայ անոր մէջ: Կուռ և գրեթէ շնչասպառ տրամախոհութենէ մը վերջ, թուլացում մը պիտի ունենաք, մեծ սշարժումէն մը վերջ՝ ընտանի երթեւեկ մը: Այդ կերպով, ոչ թէ պիտի կորսնցնէք նպատակը, այլ աւելի պիտի ժողվէք ձեր ոյժերը՝ անոր հասնելու համար: Վերքեր և վարքեր պիտի ունենաք, երբորք տարողութեան մէջ շարժումներ, որոնք ձեզ պահմանին ամենօրեայ թօնին պիտի անցնեն: Պիտի փորձէք խոտրումներ ընել՝ փոյթ ու խիստ վերադարձ մը կատարելու համար: Զեր արկածախնդրութեան մէջ սանդղախով վերելակումը, գետնաօդ գնացք, կրանիթէ մագլցում, ճապուկ անկումներ պիտի ունենաք, որոնց մէջ գիւցաղնական վտանգ փնտռող մարդը պիտի չլնասուի ըսաւ: «Հակառակ շարժումները պիտի ունենաք նոյնպէս, ինչպէս երաժշտութեան մէջ: Կարելի է անոնցմով մեծ տպաւորութիւններ ձեռք բերել: Ստոյգ է թէ, ձեզի համար, հակառակ շարժումները պիտի չկարենան միաժամանակ ձեռք բերուիլ: Խնդիր չէ սակայն, Միաժամանակութեան մը կայ նաև լայն իմաստով:

Ամբողջ ընդլայնում մը կրնայ կառուցուիլ հակառակ ուղղութիւններով իրթեւեկի մը սկզբունքին վրայ, և շատ տպաւորիչ արդիւնք մը ունենալ: Մեղաւորին և արդարին այս աշխարհի վրայ և միւսին մէջ ունեցած փինակը շատ լաւ պիտի յարմարէր ստոր: Դժբախտ առաջներութեան առերեւոյթ անկումները, որոնք իսկապէս բարձրացումներ են, և որոնք առերեւոյթ չարադէտքէ մը վերջ աստուածացման կը փոխարկուին: Ծիրշ անոր ներհակը՝ սուտ բարձրութեան մէջ եղող մեղաւորին համար, հակառակ շարժումը այն է ահա, ու նոյն իսկ կրկնակ փուլերով: Այս ատեսակետով, կարծես թէ կարելի է ճառը բաղդատել հեղեղի մը հետ, որ յորձեռանդ կը պտուտքի արգելքի մը շուրջը, կամ աւելի բոցի մը հետ՝ որ թէև ուղղաբերձ բայց խտացուած լեզուներ ունի, որոնք կը թրթռան, կը տատանին, յոճախ իրենք իրենց վրայ կ'իյնան, յետոյ նորէն կը կանգնին ու կը խռայանան: Այս խաղերը որոնք կը գրեթէ ին Սէն Ֆրանսուան եղբայր կրակին այս խորխափանքն ու աղիտականութիւնը գեղեցիկ խորհրդանշան մըն են: Փրկատնէական ճառը կրակ մըն է: Ծանց անոր՝ կրակի ընթացքը: Պէտք չէ որ անիկա նմանի արուեստական վառելափայտին, որուն՝ կրակի խարխափքը տալու համար՝ կարմրացուցած են այս կամ այն կողմերը, և որ սակայն կրակին կենդանի թրթիւրը չունի:

IX. ՍԻՐՈՑ ԿԱՐԳԸ

Կրնայինք հարցնել մենք մեզի, ըլլալ անմեղութեամբ, ըլլալ քիչ մը չարաճճութիւն խառնելով մէջը, թէ ամէն ինչ որ կ'ըսենք այս կայական կամ ուժական յօրինումին մասին, այսպէս կամ այնպէս՝ առաքելական է ստուգուի: Գիտենք թէ սիկկա արուեստ է. բայց նոյն արդեօք համաձայն է անիկա արուեստը Հոգիին, այն Հոգիին՝ որ մեր ներքին օրէնքն է, և կ'ուզէ ըլլալ նաև մեր ունկնդիրներուն: Քննուած թեան արժանի կէտ մը կայ հոս, նկատողութեան արժանի բան մը:

Բազմալ ճառին երկու կարգ կը զատորոշէ. կա՛յ, կ'ըսէ, մտքի կարգը, և կայ սրտի կարգը, սիրոյ (amour), աստուածային

սիրոյ (charité) կարգը, իր մշտն անքան ուշագրաւ իրապաշտութեամբը, կը գրէ ան. «Սիրոյ պատճառները կարգաւ յառաջ թեւրեւով՝ մարդ չապացուցաներ թէ պէտք է սիրուի. ծածաղելի պիտի ըլլար այդ ու ինչո՞ւ ծածաղելի, վասնզի այդ անխռով քաղաքացիքը պարտաւոր է ինքնին թէ չէ յուզուած, թէ հետեւաբար կ'անգիտանայ Սէրը, սէր պահանջելով հանդերձ, Զաւեշտական հակադրութիւն: Միծաղելի բան:

Բայց նոյն բանը չեմք ընել միթէ մենք, երբ շատ իմաստուն կերպով ճկարգաւ կը ցուցնենք զԱստուած սիրելու, մեղքէն խուսափելու, մեղաւորը անդունդին զառիթափին վրայ կեցնելու, հոն՝ վերը մեզի սպասող հրաշալիի, անշափելի և անվերջանալի բարիքները հետազոտելու շարժառիթները: — Աւա՛ղ, այո՛, քիչ մը: Աստոր համար է որ այդպէս չէ վարուած ո՛չ մեր Տէրը, և ոչ Պօղոս, ինչպէս կը բացատրէ Բասզալ նշանաւոր հատուածին մէջ. «Յիսուս և Պօղոս սիրոյ կարգը ունին և ոչ միտքի, վասնզի կ'Թուգէին տաքցնել և ոչ թէ սովորեցնելու: Ուշագրութիւն. անոնք կ'ուզէին սովորեցնել, բայց ո՛չ թէ անպիտի ուսուցում մը, որ կանգ առնէ ինքզինքին մէջ. անոնք իրենց նայուածքը կ'ուզէին սիրոյ և գործերու: Իսկ մե՛նք. . . մենք պէտք է խոնարհիմք, և առանց խոնարհութեան՝ ոչ մէկ մեթոտ կ'ստորեմք:

Եթէ մե՛նք մեր Տէրը ըստ Պօղոս ըլլալինք, կամ գոնէ Ս. Օգոստինոս, Ս. Վէնսան Զէրրիէ կամ Արսի աւագերէցը, պիտի կարենայինք շմտահոգութիւն յօրինումի օրէնքներով, վասնզի վերին Նօզի մը պիտի կատարէր յօրինումին գործը մեր մէջ: Պիտի ըսէինք, ինչպէս Ս. Վէնսան Զէրրիէ, կրկին փորձառութիւնէ հտքը, որոնց մին անյաշովոյ անցած էր՝ շատ պատաստուած ըլլալուն համար, և միւսը յաշովոյ՝ վասն զի Բանին էր անձնատուր եղած: «Ձեմ վարամարք. երէկ Ս. Վէնսան քարոզեց, այսօր Յիսուս Քրիստոս»: Բայց մենք սուրբերէնք, սուրբերուն միջոցները չունինք, ասոր համար պէ՛տք է սակայն որ մեր միջոցներէն ալ մենք գմեղ գրկենք:

Աստուածային սիրոյ և ընկերային պատշաճութեանց համար ալ նոյն բանը պէտք է ըսենք: Աստեք անհրաժեշտ պիտի ըլլալային, եթէ լիուրի սէր մը տիրէր, անձնուր ոք

ինքզինքին մէջէն պիտի հանէր զանոնք, ու փոխանակ սորվուած պատշաճութեանց, կենանք իսկ պիտի ունենային: Այսպէս էր որ կ'ըսէր Ս. Օգոստինոս Պօղոսի համար, թէ առանց վրան մտածելու, և առանց անուն անգամ գիտնալու՝ փոխանունութիւններ հետաքննէր, Բայց քանի որ չունինք այդ կատարելաւ սէրը, պահենք ինչ որ անոր տեղը կը բռնէ և անոր կը ծառայէ, փորձելով հետզհետէ անով տոգորել ամէն բան:

Արդ, այս տոգորումը առանց հետեւածններու պիտի չմնայ: Սէրը գնելով ճառին մէջ — և ոչ միայն անոր նպատակին մէջ — հարկաւորաբար մտցուցած կ'ըլլանք անոր մէջ, չափով մը, սիրոյ կարգ: Ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ այս կարգը. նոյն այն էական բանին մէջ՝ յորում կը կայանայ միտքի կարգը. այսինքն հետազոտուած նպատակին համար եղած կողքաւորումին մէջ. բայց նպատակն է որ կը փոխուի, կամ մանաւանդ — քանի որ գրիթէ միշտ նոյնն է՝ չեղում չեղած պարագային — աւելի բռնական և աւելի անմիջական ազդեցութիւն մը կը ստանայ: Ի՞նչ պէտք է ըսել հետեւաբար: Ըստ Բասզալի, որդեգրուած կարգը այն ատեն կը կայանայ զԵլիսաւորաբար շեղումին մէջ մէն մի կէտի վրայ, որ կապ ունի վախճանին հետ, զայն ցուցնելու համար միշտու կ'ըսէ զլիւսուորաբար, վասնզի սիրոյ կարգը ազդեցութիւն ունի ամէն պարագայի համար, որ կը շահագործուի սէրը. բայց նպատակ պարագան զլիւսուոր ըլլալով, անոր հետ ունեցած վերաբերութեամբ է մանաւանդ որ կը բացատրուի այսպէս արտաքին տրամաբանութեան հարկադրուած կարգը:

Իրողութիւնը օրտագրու է Պօղոսի մօտ: Իր նամակներուն ստորագրութենէն սկսեալ, անոր տիրապետող գաղափարը այնպէս բուռն է, ու զինքը ընդ քաբշտաւոր առաքելական եռանդը այնքան հզօր, որ կը տեսնես թէ ի՛նչպէս իրարու ետեւէ կը շարէ ձգտումաւոր այն «չեղումները», որոնց մասին կը խօսի Բասզալ: Գրականապէս, Հռովմայեցւոց թեոլոգիին սկզբնաւորութիւնը, սեռականներու իր ջրվէժովը, ծաղրականի պիտի մօտենայ: Բայց գրականութեան մասին է մեր խօսքը: Առաքելական մտածումը այնքան ներդաշնակ է հոն որ կը պայթի, ու ուումը՝ գեռ ձեռքէն գուրս

չեկած՝ կը ճայթի: Ասոր համար, ինչ աշխատութեան պէտք կայ, այդ մտածումը վերստին գտնելու համար ասոր բեկորներու բռն տէջ, Բայց, ասոր փոխարէն, ինչ ջերմութիւն, և կեանքին ինչ տպաւորութիւն:

Ընդլայնումի ընթացքին, տրամաբանութիւնը պէտք է մէկդի հրուի ամէն մէկ քայլին. բառական տրամաբանութիւն եւ բանական տրամաբանութիւն պէտք է տեղի տան զաղտնի տրամաբանութեան մը առջև, որ սրտին տրամաբանութիւնն է նոյն իսկ. տրամաբանութիւն՝ որ ինքզինքը հաղորդական կը զգայ, և ուրիշ բանի չցանկար:

Ասաքեալը տրամաբան մը չէ, տրամաբանութիւնը իր աղտիւնն է միայն. ճատի ճարտարագէտ մը չէ, ճարտարագիտութիւնը կը հնազանդի իրեն. երբ պէտք ըլլայ, կը ծաղրէ զայն. կը խօսի եւ ժամու եւ ի տարածմունք. ամէն բանի մէջէն կը հետէ փրկիլ բառը, և պէտք է կարեւորն կործանելը, որ զինքը կը տանջէ: Ան պիտի վերագառնայ կառուցողական տրամաբանութեան՝ հոն ուր պիտի կրնայ անիկա ծառայել իրեն: Պօզոսի մէջ խիստ տրամաբանական արուեստով մը յօրինուած գլուխներ ալ կան, բայց երբ տրամաբանութիւնը արգելք դառնայ իր գնացքին, օ՛րհրոս ասկէց՝ կ'ըսէ անոր:

Պարկեշտ քարոզիչին համար, որ Պօզոս մը չէ, որ, չունենալով միտքի նոյն խոյանքը՝ պարտի գործադրել մարդկային խօսքի սովորական յառաջնադասները, բան մը կայ սակայն, որ պէտք է պահէ՝ կարգը գերազանցող այն կարգէն, որ անկարգութեան ձև կ'առնէ միջոցներու շարքին մէջ. վախճաններուն կարգը լաւագոյն փրկելու համար և Աստուծոյ որդիներուն օգուտը վեհագոյն օրէնքն է բեմին, կը զրէ Պօսիւն: Ապագայ սերունդին, կամ աւելի համեստօրէն՝ ունկնդիրներուն մէջ եղած գեղարուեստասէրներուն անհաւանդ լինելու վտանգը յանձն առնուելով՝ փառասէրին համար միայն գոբարտութիւն է. առաքեալին մտահոգութիւնը ուրիշ տեղ է. ու լաւ դատաւորը առաքեալին կողմէ պիտի ըլլայ այն խնդրոյն մէջ, Բասգալ ազէկ կը ցուցնէ զայն: Ասոր պատճառը այն է որ նիւթը, այսինքն նիւթին տրամաբանական պահանջները, պերճախօսութեան մէջ, վճռական կշիռ կ'ունենան ա՛յն ատեն միայն, երբ համաձայն են խօսքին զրդապատճառ եղած և զայն արդարացնող նպատակին հետ:

Ինչ է մեր ուզածը՝ սրբապան պերճախօսութեան մէջ, սիրտիւրուն մէջ մշտնջեղ Յիսուս Քրիստոս. պէտք է ուրեմն այդ աստի խօսիլ անդադար: Ասոր գալու համար միջոցներ կան. միջոցներ կան նոյն պէս անոր վերագառնալու, երբ զայն կորսնցնենք, կ'ունենանք յաճախանք այն նուիրական համագեղեցուն, որոնք ձեռնադրած, խոհումը, յաւիտենական բաներուն որոնումը: Յօրինումին ցունց մը տալու համարժէք է այս: Այդ բանին մէջ անշուշտ պէտք է նրբատեսութիւն, պէտք է անոր պատեն անիթը փնտռել, բայց նաև, ի հարկին, պէտք է ստեղծել զայն:

Այս մասին Ն. Սիւրմէն երկիւղած և ճիշդ կանոն մը կ'աւանդէ՝ կ'ուզէ որ ազօթքին միջոցին, որ՝ իր կարծիքով՝ միշտ քարոզէն առաջ ըլլալու էր, եթէ ունկնդիրը յուզելու բնոյթն ունեցող զաղափար մը գոյ միտքը, պէտք է առանց վարանելու որդեգրեն զայն, եթէ նոյնիսկ արդէն կազմած ծրագրէդ և անոր բնական իրագործումէն արտաքոյ բան մը ըլլայ այն: Նոյն այն հոգին, որ ձեզի շնած է այս մտածումը, պիտի օգնէ ձեզի, որ օգտագործէք զայն, առանց որեւէ օրինական զերպագացութեանց պաշելու: Արուեստն ալ Աստուծոյ զաւակն է, ինչպէս Սէրը. ան պիտի կարենայ յարմարիլ իր եղբօր հետ:

Ասիկա ճշմարիտ է նաև, նոյն սեռէն եղող այն ներշնչութիւններուն հետ, որոնք քարոզի միջոցին կրնան գալ: Եթէ նախանձայնութիւնն է որ կը հարկադրէ զանոնք ձեզի, խրտուցիլ պիտի չըլլան անոնք, պիտի կրնան իրենք իրենց տեղ բանալ առանց. ու աւելի՛ պիտի կարենան նոյն իսկ իրենց հետ հաշտեցնել ունկնդիրը, եթէ միեւնոյն Հոգին է որ կ'ողեւորէ զայն եւս. իսկ եթէ չողեւորէ զայն, նորէն իրեն բնական պիտի ելուի զձեզ ոգեւորելը. ճաշակը, որքան բարի կամեցողութիւնը, զաւակից մը պիտի ըլլայ քեզի:

Սա՛ միայն կ'աւելցնեմ. աստուածային սիրոյ կարգը, բարի վախճաններու հետաժուտ ըլլալուն համար ճիշդ՝ պէտք է իրեն պատրուակ ծառայէ մեր ծաւութեան: Մեր ճիշդ պէտք է ի գործ դրուի մինչև ցփերջ. յետոյ. յետոյ միայն, Հոգին, զոր ոչինչ չի կաշկանդեր, իրաւունք կ'ունենայ իր սլիմարութիւնը մեր իմաստութեան տեղը դնելու:

ՍԵՐԹԻՆԱՆԺ

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԻՆԿԱՆ**ՀՈՂԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ****ՀՈՂԻՆ ՀՐԱՇԳԸ**

Ա.

Հող, կողերուդ արգաւանդ երբոր ոտներըս հրպին,
Կ'ըզգամ ջրովին անանուն զիս խրովովոյ ուժերուն,
Երբեմն արիւն, հառապա՛յթ, երբեմն անհուն սրբութիւն,
Ձոր գերեզմանն ու երկինք գիտեն այսպէս ետ տալ մեզ:

Հող, կը խօսիս դուն ինծի հազարերանգ Երբներով,
Մէն մի հասիկդ էր երբեմն՝ ունէր հոգի մը աղուոր,
Որ դարձաւ օր մը խորհուրդ, մօրն իր գրկին վաղեմի,
Ինչպէ՞ս պատգամն է անսոս աւանդութեան ալեւոր:

Բոյսերուն մէջ ու ծաղկանց կերպարանով մը ուրիշ,
Կը վերապրինք մենք այսպէս բուրումներու բարբառով,
Ձի հողն այն ծոցն է անհուն ժամանակէն գերիվեր,
Որ մեզ կ'առնէ ու կուտայ այլակերպման հրաւճով:

Եւ եղբային այս դարձող աղուորութեան ընդմէջէն,
Պիտի մարդերն յալիսեան անսր նային ըզձանձով,
Ու ժառանգին համար այդ կանգնին իրար դէմ ընդ դէմ,
Բայց կըրիւն այս չըզազրի պիտի դարեր դարերով:

Պ. ՅՈՒՆԱՊ

ՀՈՂԻՆ ՓԱՌՔԸ

Բ.

Բայց ո՛վ կրցաւ նուանել քու այս խորհուրդը հրգօր,
Սերունդներու բաղձանքին ինկած կտոր առ կտոր.
Ձի կը տանիս ամէն բան, կ'այրիացնես ամէն սէր,
Մեր հոգիէն ու սրտէն կը թաղես մաս մ'ամէն օր:

Մեզմէ մեկնած փառներուն հուրօք թելերն են միայն,
 Կը կամբջեն որ մեզի անմեռ հիւսով մը հողին.
 Այն որ կամուրջն իր չունի պիտի՝ կորսուի ընդունայն,
 Ինչպէս օրէնքն է հողին՝ մարդոց սրբին մէջ գրուած:

Օրհնեա՛լ սկիզբն է քու հող, եւ ալ յաւէտ անվախճան,
 Լոկ քու ճամբով կը մայիկն վերածընող մեր փառքին.
 Յաւերժութիւնը քանզի հեռու պատրանք է միայն.
 Ով դուն հաւասքը առջի, վերջին երազը մարդուն:

Ու պիտի օր մը ծոցէդ բացուի երազը մերին,
 Յարութեան փառքն ալ հնչէ նորաստեղծման հրաշքով.
 Իւրաքանչիւրն իր հողէն պայծառանայ պիտի՝ յայնժամ.
 Բայց մինչ օրն այդ իրարու պիտի ընդդէմ մարտնչին,

Ու վառն հողին սարժուած մնայ կըռիւն այդ անհաւատ:

Պ. ՅՈՒՆԱՊ

Հ Ո Ղ Ի Ն Զ Ա Յ Ն Ը

Պ.

Յաւերժական այս կըռուին եղար մարզի՛կ, նահապակ,
 Հաւասարիմ ալ ցե՛ղ իմ, յաւերժութեան այդ սրտում.
 Քանի՛ հեղ ծառը կեանքիդ առաւ ծաղիկ, թողմեցաւ,
 Հողերուդ տակ կը ննջեն քանի երազ ու խոստում:

Երկիրն այսպէս պապերուս անխնայեցուն ու արեան,
 Դարէ ի դար մինչ այսօր եղաւ տանար ու բագին,
 Զոյգ փառներովն այս շաղուած պիտի ցեղ իմ յաւիտեան
 Դուն աղուորմաս օրէ օր, անցնիս լոյսէն ալ անդին:

Մեր բաղձանքէն ու սէրէն թէեւ հեռու, բայց աղուոր,
 Թոյունն ինչպէս հեկեաթին արգելքներու տակ հազար.
 Անունդ անուշ ճայրենիք, գինիին պէս դարաւոր,
 Զոր կը փնտռեմ ամէն տեղ՝ բերած հոգիս շրթներուս:

Անուններու եւ արեան մարգրիտներով երիզուած,
 Քեզի համար մահուան հետ յաւերժ կռել ենք դաշինք,
 Քեզի համար ով իմ հող, երազներով քաղցրացած,
 Մեռելներովքս լեցուն, ամենասա՛ւրբ յըղութիւն:

Երուսաղէմ

Պ. ՅՈՒՆԱՊ

Զ Խ Ն Ե Ձ Ե Դ

Ս. Արտոնյա Ձեռագրասան ք. 231 գրչագիրը ընթերցանելիս Գանձգիրք-Տաղարան մըն է, շաւրդորդով, Սանցի Լեւոն Դպրի կողմէ օրինակուած. Եւրոսոյի մի Տէր Սարգիս Եւ իսկականսին (1281-1313) համար. Այս ձեռագրին մէջ կան մի քանի տաղեր Ս. Ներսիս Շնորհալիին, որոնք նոյն հնչիւնակի յափափեղական գրուածներուն ՎԼՆՆՆԻԻ 1էՏԾԻ հոստատկութեան մէջ բերի են. Մեր Ս. Հայրապետին այդ գեղեցիկ տաղերուն հաստատկութիւնը ՕՍԻՈՆԻ մէջ, կը խորհիմք թէ ուրախութիւն պիտի պատճառէ Ամսագրի ընթերցողներուն. Տպագրուիլն էւ մեր ձեռագրին միջեւ գտնուող կարեւոր տարբերութիւնները կը նշանակենք շուսանցի վրայ:

ՏԱՂ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒԹԵՐՈՐԻ ԱՌՈՒՐՆ

Նոր եղեմ բանաւոր տնկոյն, նոր Ադամն ի քէն ճրնոյն նորոգաւդն:
Երկակի դիմառից առիթ, անբակ միութիւն⁽¹⁾ էին ընդ եղումն:
Բենական արփիւ առլըցեալ, զմինքն մարմնապէս ծընար վերբառին:
Սիրամարգ ոսկէտիպ նըկար⁽²⁾, տառարկ ողբախոհ մաքուր աղաւնի:
Էրեւեալ ծաղիկ գարնայնւո, վարդ մանիշակ բրբրում շուշան վայելուչ:
Սարդէոն յակինդ դահնակ, յասպիս կարկէհան զմրուխտ շափուղայ:
Ի տիպ ի նոյն⁽³⁾ վակասին յեռեալ, կայծ եւ տպագրին նորն Ահարովնի:
Երկնագոյն⁽⁴⁾ աւդամանուած շար, բնեզ եւ ծիրանի նիւթ նոր խորանիդ:
Բակերտեալ Քամասեռիցս ելք, ընդ քեզ վերաբերիլ առ ի քէն ծագումն:
Գոյելով զեռահիւսակ նըւագս, երիցն ի միումն յաւէծ միշտ ըզփառս:

ՏԱՂ ՄԵԾԻ ՈՒՐԲԱԾԻՆ

Անեղ որդին Հաւր միածին բազկատարած,
Այսօր եկաց ի յատենի Պիղատոսի⁽⁵⁾:
Բարծեալ մարմնով ի խաչն անճառ խոնարհութեամբ
Բերեալ բազկաւ ընդ հեռացեալ ազգըս⁽⁶⁾ մարդկան:
Գառն անարատ ածեալ ի սպանդ պատարագի,
Գայ հաշտութեամբ Հաւր ի բառնալ զմեղս աշխարհի:
Դատապետը⁽⁷⁾ եղեն դպիրք առ Պիղատոս,
Դատաստանաւ բառնալ ի խաչ բողոքէին:
Եկն եհաս վախճան նման⁽⁸⁾ նախաստեղծին,
Եւ ցուրտ եւ պարզ աւր մի յայտնեալ տեառն Աստուծոյ:
Զէլի էլի տէր⁽⁹⁾ զըթութեանց տայր ի խաչին,
Ըզհաշտութիւն Հաւր խաչհանացն աղաթելով:
Էն է ինքեան ընդ մեզ Աստուած⁽¹⁰⁾ յալիտենից,
Երեւեցաւ մեզ ի վախճան ժամանակիս:
Ընդ մեզ Աստուած յայտնեալ բարծեալ մարմնով ի խաչ,
Ընդդէմ լուստ արեգակնաւն կընքելո⁽¹¹⁾:
Թողեալ լբաւ լոյսն ի ծոցո արեգակնան,
Թաքոյց յինքեան ըզճառագայթս ի միջաւրեա⁽¹²⁾:
Ժամուն ոչ տիւ⁽¹³⁾ եւ ոչ գիշեր ստ մարգարէին,
Ժամանեալ տէր գայ⁽¹⁴⁾ զարութեանց ի պատերազմ:
Իշխանութեամբ առ Հայր գիողին աւանդելով,
Ինքն ի հանդէս մարտի ընդդէմ մահու իջեալ:
Լուեալ իշխանք չարին պակեան ահիւ մեծաւ,
Լուեալ մահու եւ դրժոխոց սասանեցան:

(1) Տպ. միութեամբ. (2) Տպ. ոսկէտիպ նըկար յագի. (3) Տպ. ի նոյն. (4) Տպ. չոռնի վերջին երեք տողերը. (5) Տպ. մեղատուրաց. (6) Տպ. զեռացեալ ազգս որդւոց. (7) Տպ. զատապետ. (8) Տպ. Մահու. (9) Տպ. Լուս. (10) Տպ. Էնն էին անպարագիւն. (11) Տպ. Գեղեղմ. (12) Տպ. ի մէջօրեայն. (13) Տպ. Ժամուն ոչ տիւ էր. (14) Տպ. գայ տէր:

Խոր խաւարին սաստէր Յիսուս լուսով խաչին,
 Խնդիր առնէր իւր ծառայիցն անդ գերիւոց:
 Ծանեաւ Ադամ զնրշան գալոյ տեսաւ ի դրժոխս,
 Ծանր ամաւթով կայր հիացեալ երկիւղազին:
 Կորկառ նմա Յիսուս ըզծեաւ իւր բեւեռնալ,
 Կոչէր ձեռամբ քաջաւերէր մի՛ երկրնչիր:
 Հայեաց ի ձեռս յոռոս եւ ի կողս որ վասըն քո,
 Հայեաց ի գլուխ թարծեալ զանէծս ի փշոց երկրէ:
 Զադկ եղեգան հարին թիկանցըս⁽¹⁵⁾ մեղաւորք,
 Զաղեալ ապտակ եւ թուք ի ծնատոս ինձ մատուցին:
 Ղեղի ետուն ինձ կերակուր ընդ քացախո,
 Լեղո մեղաց քոց փոխանակ որ ի դրախտին:
 Ծանապարհաւ մահու ընդ քեզ հետեւեցի,
 Ծանապարհիս կենաց ընդ իս ես⁽¹⁶⁾ յարութեամբ:
 Մարտուր հոգիք սրբոց եւ ձեզ մեծ աւետիք,
 Մատիք տեսէք մարմնով եկեալ ում ցանգաիք:
 Յառաջագոյն գուշակելով զիմ ըզգալուստ,
 Յայս ահագին խոր խաւարիս յոր էք կապեալ:
 Նովին մարմնով զոր ի կուսն էի զզցեցալ,
 Նա⁽¹⁷⁾ ի դրժոխս իջի փրկել ըզկորուսեալս:
 Շինեաց⁽¹⁸⁾ Յիսուս ըզտուն իւր սուրբ զեկեղեցի,
 Շնորհաւք հոգւոյն եօթնարփեան հաստատելով:
 Որով զմայլեալ ըմբմբ զարին կենարարին,
 Որ ետ մեզ զէն ըզքառաթեւ նրշան խաչին:
 Զարչարեցաւ Տէրն ի տեղւոջըն Գողգոթայ,
 Զարչարանաւք իւրովք փրկեաց ըզտիեզերս:
 Պայծառ փառաւք ըշքեղացոյց ըզնախահայրն,
 Պըճնեալ փառաւք եմոյձ դարծեալ յաղին դրախտին,
 Զախեաց խաչի Յիսուս ըզգլուխըն վիշապին,
 Զըրով լուաց ըզմերկութեան վէրբս մարդկան:
 Ռահեալ Յովսէփ հայցէր զմարմինն աստուածացեալ,
 Ռահի լուսով պատեալ զընէր ի նոր վիմին:
 Սերովբէիցըն հոյքն իջեալ յերկնից յերկիր,
 Սպասաւորեն ահիւ մեծաւ ընդ Յովսեփայ:
 Վայելլապէս խնդեաց ըզտէրն անուշ իւղով,
 Վարչամակով ծածկէր ըզգլուխըն բոլորից:
 Տեսեալ եղեւ կեանքըն կախեալ ըստ Մովսէսի,
 Տնաւրինարար եղաւ մարմնով ի տապանի:
 Բարունհաւրէն կապեաց զիշխանն մեղասէր,
 Բամիկ զաւրացըն փախըստեամբ տագնապէին:
 Երնծայ այսոր բերկրի Ադամ նահապետաւքն,
 Յաւղ քաղցրութեան հեղու հոգւոցն որ ի դրժոխս:
 Իխիծեալ բարձաւ չար թըշնամին անդընդասոյզ,
 Իխիթիւ հոգւոյն մարդիկ յերկինս փոխադրեցան:
 Փառաւորեմբ Տէր Յիսուս զքո քաջութիւնդ,
 Փառաւք վանեալ ըզթըշնամին կործանեցեր:
 Քո զաւրութեամբդ պահպանեալ զփրկեալ քո հատուս,
 Քեզ երգելով երկըրպագեմք այժմ յախտեանս:

Հրատ. Ն. Վ. ԾՈՒՎԱԿԱՆՆ

⁽¹⁵⁾ Տպ. ի գլուխ իմ. ⁽¹⁶⁾ Տպ. եկ. ⁽¹⁷⁾ Տպ. նախ, ⁽¹⁸⁾ Մեր ձեռագիրը այսպէս ըստ առաջ-
 նոյն կը յարունակէ: Իսկ տպագրել Վերադարձի խորագրով, մերինէն բոլորովին տարբեր տպագր-
 անք մինչև Զ քրին վերջը, և այսպէս կուտայ հետեւեալ ծանօթութիւնը. «Բրազիլիք մինչև ցայ-
 վայր ունին զտաղտ» (էջ 385):

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԱՆԿԱՆ ՄԵ ԵՐԱՋԸ
ԱՍՏՂԻ ՄԵ ՎՐԱՅ

Ժամանակին տղեկ մը կար, որ շատ կը ջրջագայէր։ Ու կը խորհէր իրեն յատուկ շատ մը բաներու վրայ։ Ան իր մնայուն ընկերը քոյր մը ունէր։ Անոնք կը սքանչանային ծաղիկներու գեղեցկութեան, երկինքի բարձրութեան, ջուրերու խորութեան ու կապոյտին, և Աստուծոյ կարողութեան և բարութեան վրայ։ Ամէն բան անոնք քաղցր ու սիրուն կը գտնէին բնութեան մէջ։

Երբեմն իրարու կ'ըսէին, եթէ բոլոր մանուկները երկրի վրայ մեռնէին, ծաղիկները, ջուրերը, և երկինքը պիտի տխրէին։ Անոնք կը հաւատային թէ պիտի տխրէին։ Վասնզի, կ'ըսէին անոնք, ծաղիկներու զորքայնները մանուկներն են, և փոքրիկ վտակները որոնք ցատկոտելով վար կ'իջնեն բլուրներու կողքերէն, ջուրին զաւակներն են, և փափուռն շողերն իսկ, որոնք շաղկապուած կը խաղան ամբողջ գիշեր, անշուշտ թէ մանուկներն են աստղերուն։ Անոնք բոլորը պիտի վշտանային եթէ տեսնէին թէ իրենց խաղընկերները, մարդոց մանուկները, ոչ ևս են։

Ուշագրաւ ու միակ շողաղուն ու ջինջ աստղ մը կար, որ կուգար և կ'երևէր երկնքի մէջ միւս բոլորէն առաջ, եկեղեցւոյ սրածայր գանգակատան մօտիկը և անոր շուրջի դամբարաններուն վերին։ Անոնք կը խորհէին որ այդ աստղը աւելի գեղեցիկ էր, քան բոլոր միւսները։ Եւ ամէն գիշեր կը սպասէին գիտելու զայն՝ ձեռք ձեռքի կանգնած պատուհանին մէջ։ Ով որ առաջին անգամ նմարէր, կը գոչէր, «կը տեսնեմ աստղը»։ Եւ յետոյ երկուքը միասին կ'աղաղակէին, շատ լաւ գիտնալով թէ երբ պիտի ելլէր ան և ուրտեղ։ Այնպէս որ անոնք կամաց կամաց այնքան բարեկամացան անոր, որ անկողին մանելէ առաջ միշտ գուրս կը նայէին անգամ մը, գիշեր քարի ըսելու համար աստղին, ու

երբ դառնային քնանալու, կ'ըսէին, «Աստուած օրհնէ աստղը»։

Բայց տղեկը տակուէին շատ մանկաւսակ, իր փոքրիկ քոյրը թառամեցաւ ծղուտէն կախ ինկած ծաղիկի պէս։ Այնքան տկար էր որ չէր կրնար աւելի երկար կենալ պատուհանին մէջ գիշերը։ Տղեկը միշտ, մեղմալով, դուրս կը նայէր և երբ տեսնէր աստղը կը դառնար և կ'ըսէր անկողնոյն վրայ պտուղած թափաղէմ հիւանդին եկը տեսնեմ աստղը և այդ պահուն ժպիտ մը կուգար թառելու քրոջ երեսին, և պղտիկ ձայնով մը կ'ըսէր «Աստուած օրհնէ իմ եղբայրը և աստղը»։

Ու այսպէս եկաւ ատենը, և ան ալ շատ շուտ, երբ տղեկը աստղին կը նայէր միշտ, երբ մարդ չկար անկողնին վրայ, բայց միայն հողակոյտ մը գերեզմանատան մէջ։

Հիմա աստղին ճառագայթները աւելի պայծառ էին, շինելու համար լուսաւոր ճամբայ մը կարծես երկրէն դէպի երկինք։ Գիշեր, պղտիկը երազեց աստղին մօտին։ Ու այդ լուսաւոր ճամբուն մէջ կը տեսնէր մարդոց կարաւան մը, որոնք վեր կը տար ունէին պսպղուն պողոտայէն հրեշտակներու կողմէ։ Եւ աստղը բացուելով, իրեն երեւցաւ միծ աշխարհ մը լոյսի, ուր անհամար հրեշտակներ կը սպասէին զանոնք ընդունելու։

Հրեշտակները դարձուցին իրենց շողարձակ աչքերը ժողովուրդին, որոնք վեր կը տարուէին աստղին մէջ։ Ոմանք դուրս եկան իրենց երկար շարքերէն և ինկան մարդոց պարանոցներուն վրայ, և համարուեցին զանոնք քնքշութեամբ, և հեռացան անոնց հետ լոյսի պողոտաներէն, և այնքան ուրախ էին անոնք, որ իր անկողնին մէջ պատկած տղեկը կուգար բերկրանքէն։

Բայց կային բազմաթիւ հրեշտակներ որոնք անոնց հետ միասին չկային և անոնցմէ մէկը ան ճանչցաւ։

Հիւանդագիրն զէմքը որ երբեմն տարածուած էր անկողնին վրայ փառաւորուած էր և կը ճառագայթէր, բայց իր սիրտը գտաւ քոյրը երկինքի բազմութեան մէջ։

Քրոջը հրեշտակը կը նայէր վայր աստղի մէջէն, և ըսաւ ժողովուրդը մինչև հոս բերող առաջնորդին։ Քեզրայլոս եկա՞ք ձեռքս — «Ո՛րհնէ եղաւ պատասխանը»։

Նէ տրտում ետ կը դառնար երբ տղեկը երկարեց իր բազուկները և ազազակեց. «Օ՛ր քոյր իմ, ես հոս եմ, հոգ տար զիս» և ապա աղջիկը դարձուց իր շողշողուն աչքերը անոր վրայ. — Գիշեր էր, աստղը կը փայլէր սննեակին մէջ, յորինելով ազուռը ճաճանշներ, իրեն աշապէս կ'երեւէր իր արցունքներուն մէջէն:

Այդ ժամէն սկսեալ մանուկը կը նայէր աստղին, իբրեւ այն տունը ուր ան պիտի երթար, երբ իր ժամանակը հասնէր, ու խորհեցաւ թէ ինք երկրին չէր պատկաներ միայն, այլ աստղին ես:

Օր մը մանկիկն մը ծնաւ, տղեկին եղբայրը ըլլալու համար, և մանկիկը այնչափ պզտիկ էր՝ որ տակաւին բառ մը իսկ չէր խօսած, ան տարածեց իր մանրիկ կերպարանքը անկողնին վրայ և մեռաւ:

Տղեկը դարձեալ երազեց բացուած աստղը և հրեշտակներու ընկերութիւնը, և մարդերու շարանը, և հրեշտակներու խումբը:

Ըսաւ տղեկին քրոջ հրեշտակը առաջնորդին, «Եղբայրս եկած է»: Եւ ան ըսաւ «Ո՛չ այն մէկը՝ բայց ուրիշ մը» երբ տղեկը տեսաւ իր եղբոր հրեշտակը քրոջը բազուկներուն մէջ, գոչեց. «Ո՛ր, քոյր իմ, ես հոս եմ, առ հոտ տար զիս»: Եւ նէ դարձաւ և ժպտեցաւ անոր. — Եւ աստղը կը փայլէր:

Տղեկը մեծցաւ, երիտասարդ դարձաւ և կ'զբաղէր իր գրեքերով երբ ծերունի սպասաւոր մը եկաւ եւ ըսաւ. «Մայրդ ոչ ևս է, ես կը բերեմ իր օրհնութիւնը իր սիրտունէ դաւկին»:

Դարձեալ գիշերը ան տեսաւ աստղը, և ամբողջ երկնքի բազմութիւնը իր շուրջ: Ըսաւ իր քրոջը հրեշտակը առաջնորդին. «Եղբայրս եկած է», և ան ըսաւ.

— «Մայրդ»:

Ճնծութեան ուժգին աղաղակ մը արձակուեցաւ ամբողջ աստղերու մէջէն, վասնզի մայրը միացած էր իր երկու զաւակներուն. և անիկա տարածեց իր բազուկները և գոչեց. «Օ՛ր, մայր իմ, քոյր իմ և եղբայր իմ, հոս եմ ես, առէ՛ք ձեր քովը տարէ՛ք զիս»:

Եւ անոնք պատասխանեցին անոր. «Դեռ ո՛չ». ու աստղը կը փայլէր:

Մեծցաւ ան և մարդ եղաւ, մազերը

սպիտակեցան և ան կը նստէր իր աթոռին վրայ վառարանին մօտիկը՝ ծանրացած վշտով, ու զէմքը ցօղուած արցունքներով, երբ աստղը անգամ մը եւս բացուեցաւ:

Ըսաւ քրոջը հրեշտակը առաջնորդին. «Եղբայրս եկած է»: Եւ ան ըսաւ.

— «Ո՛չ, բայց իր կոյս աղջիկը»:

Եւ մարդը որ նախապէս տղեկը եղած էր տեսաւ իր դուստրը երեքին մէջ, և ըսաւ ան. «Աղջկանս գլուխը քրոջս կուրծքին վրայ է և իր բազուկը պլլուած մօրս պարանոցին: Օրհնեալ ըլլայ Աստուած» — և աստղը կը փայլէր:

Այսպէս տղեկը ծերունի մարդ մը դարձաւ և երբեմնի ողորկ գէմքը կնճռոտեցաւ, և իր քայլերը դողդոջ և տկար էին և իր քամակը կորացած: Գիշեր մը երբ ան կը պառկէր իր անկողնին վրայ, շուրջը իր մանուկները կեցած, ան լացաւ, ինչպէս լացած էր երկար ժամանակ առաջ, և կը տեսնէր ահա աստղը: Իրարու փռսփռացին անոնք.

— «Կը մեռնին»:

Եւ ան ըսաւ. «Այո, կը մեռնիմ: Տարիքս կ'իյնայ ինձմէ նման զգեստի մը եւ ես առաջ կը շարժիմ գէպի աստղը, տղեկի մը պէս: Եւ Ո՛ր Հայր իմ, կը գոհանամ քեզմէ որ այն աստղը այնքան յաճախ բացիր ընդունելու համար այն սիրելիները որոնք զիս կ'սպասեն»:

Այժմ աստղը կը փայլէր աւելի պայծառ իր գերեզմանին վրայ:

Թրգմ. Վ. Տ.

ՉԱՐԼԻՍ ՏԻՔԷՆՍ

ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՊՐՈՒՄ

ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՊՐՈՒՄ

ԵՒ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Հոգեկան ապրում մը նախ բոլորովին ներքին ապրում մըն է, ենթակայական և անտարածային: Հոգեկան երեւոյթները, ինչպէս զգալ, խորհիլ, կամենալ, որ այդ ապրումը կը գոյացնեն կամ կը գոյանան անով, մեզի կը ներկայանան, բոլորովին տարբեր արտաքին աշխարհի երեւոյթներէն: Եւ ասով իսկ ունին իրենց իւրայատուկ յատկանիշեր:

Հոգեկան երեւոյթները նախ և առաջ կը ներկայանան իրը զուտ տեւողական վիճակներ ու երբեք տարածութեան մէջ տեղ չեն բռներ: Հոգեկան երեւոյթ մը միջոցին (espace)-ին մէջ չէ բնաւ: Զինք կրնար մտածել ու նոյնիսկ երեւակայել թէ սա սեղանին ծայրը, սա մտածումը կայ, քիչ մը անգին իղձը եւայլն: Ասով հոգեկան երեւոյթները անտեսանելի են և չեն իյնար ունէ ջօշափելիքի տակ և չեն ներկայացըներ տարածութեան մէջ ապրումը մը, ու չեն կրնար ալ խորհուիլ այդպէս. ծիծաղելի է ըսել քառակուսի կամ եռանկյուն մտածում կամ զգացում: Հոգեկան երեւոյթը նաեւ կը յատկանշուի անով որ ան միայն զինք կրողին կողմէ կը զգացուի ու անոր միայն կուտայ իր ստորգ ճանաչողութիւնը: Մինչ արտաքին երեւոյթներ նոյն ձեւով, նոյն ժամանակի մէջ շատ մը մարդերու կողմէ նոյն կը տեսնուին ու նոյն կերպով կը տեսնուին: Ուրեմն հոգեկան երեւոյթին կարեւոր յատկանիշներէն մին է նաեւ այս զուտ ենթակայականութիւնը:

Ուստի հոգեկան ապրումը լոկ ներգրգացուած վիճակներու ամբողջութիւն մըն է, տարածութենէ դուրս, և է լոկ զայն կրողին յատուկ:

Արդ, հոգեկան վիճակներու ամբողջութիւնը, զոր մենք կը կոչենք հոգեկան ապրում կամ հոգեկան կեանք, կը ներկայանայ

մեզի իբր զիտակցական լինելութիւն մը: «Ըլլալ անցնիլ մըն է անս տեւել մը անցեալէն դէպի ներկայ և ներկայէն՝ անցեալ: Եղող անցնող իրողութիւն մըն է ան բառին բուն իմաստով, լինող կեանք մը, ուր սակայն անիմանալի հրաշքով մը անցեալին մէջ մտնող ներկան չի կորսուիր բնաւ, այլ ինքնայատուկ եղանակով մը կը մնայ ներկային ետին, անոր մէջ նորէն յիշուելու պատրաստ:

Հոգեկան կեանքի այս ընդհանուր և էական հանգամանքը յատկանշուած է Ամերիկացի հոգեբանի մը William James-ի կողմէ, Գիսկացական ֆուսսֆ բացատրութեամբ. տեսնենք թէ որո՞նք են այդ հոսանքին զիխաւոր յատկանիշերը:

ա) Գիտակցական կեանքը էապէս փոփոխութիւն է, տարբեր վիճակներու շարժումներէն: Մեր հոգեկան վիճակները ամէն վայրկեան կան ու չկան: Ոչ մէկ վիճակ մեր մէջ կը կինայ, ինչպէս սա սեղանը հոս կեցած է: Հետեւաբար հոգեկան կեանքը չարժուի բան մըն է: Պիտի բերուէինք սակայն խորհելու թէ այդ վիճակները, որոնք կը յաջորդեն իրարու, իրենք զոնէ անկայուն են: Հիփոխող «վիճակ» Սրինակ, թէ արեւութեան, ցաւի, ուրախութեան, յուսահատութեան վիճակներ իրարու կը յաջորդեն մեր մէջ, բայց անոնց մէջ իւրաքանչիւրը կեցած բան մըն է: Իրականութիւնը այնպէս չէ սակայն: Տխուր ենք: Ոյժ՝ որոշ պահ մը տխուր վիճակի մէջ կը մնանք կ'ըսենք, սակայն աւելի լաւ դիտենք ու պիտի տեսնենք թէ այդ վիճակը իր կարգին կեցած վիճակ մը չէ, այլ զինք կը կազմեն աւելի փոքր վիճակներ և այսպէս շարունակաբար: Տխրութեան սկսած վայրկեանին չէիր ան ինչ որ ես հիմա: Տխրութիւնը երթալով կամ խորացած է քու մէջդ և կամ թէ սկսած է արդէն փարատուի: Հոգեկանութիւնը ուրեմն վիճակ մը չէ այլ մշտական հոսում մը, ուրիշ խօսքով ժամանակ մըն է, բայց թանձրացեալ ժամանակ մը: Ինչպէս ժամանակը չկենար ու կ'անցնի, ան ունի ժամեր, վայրկեաններ, երկվայրկեաններ, րոպէներ որոնք չեն կենար ու կ'անցնին միշտ կը թաւալին, եւ ու չեն, նոյնպէս ալ մեր հոգեկան ապրումը:

Միւս կողմէ սակայն թէն և այդ վիճակ

ները կ'անցնին, թէ և հոգեկան կեանքը աւելն վարկան նոր բան մը կը բերէ, բայց այս անցքերուն մէջ որ եւ է կտրատում չկայ: Այս փոփոխութիւնը իրարմէ անկախ վիճակներէն չի բազկանար այլ անոնք շատ քայլաւ ան, որով իւր երկրորդ յատկանիշը հոգեկան ապրումին պիտի գնենք իր շատ քայլարկանութիւնը: Ահնք հիմա ենք անցնելին յարաբերաբար ինչ որ ենք: Եւ անցնելին ալ իր կողմէն ներկային յարաբերաբար իր նկարագրիւր կը փոխէ միշտ: Ներկան կ'անուշցնէ երբեմն անցեալը ու տառապանքի, գոռաբանութեան ներկային մէջէն մարդ իր անցեալը կ'ողակոյէ, «Այլ ինչ երջանիկ օրեր էին»... ու անցելին ալ իր կարգին աւելի անուշ կամ աւելի զգոյսով կ'ատել կուտայ մեզ ներկան:

Հոգեկան վիճակներու շարադարձութիւնն է որ մեզի կը ներկայացնէ գիտակցական հոսանքը իբր միակ տեսողութիւն մը, տեսողութիւն մը որ վերացական չէ սակայն ժամանակին պէս, այլ թանձրացեալ և լեցուն: Լեցուն գինք կազմող պատահարներով: Ասոր համար է որ Bergson կը կոչէ զայն «թանձրացեալ տեսողութիւն մը» (une durée concrète).

Մեր տեսողութեամբ է որ մենք կ'ապրինք իրացնէ՝ ժամանակը, անով է որ մեզի համար ժամանակը հմայք մը չէ լոկ այլ պատմութիւն, կեանք:

Երբորդ յատկանիշը հոգեկան ապրումին այն է թէ ան միակ անձի որ ապրումն է: Մեր հոգեկան ապրումի վիճակներէն չկայ հատ մը որ մերը չըլլայ: Նսը բոլոր մեր վիճակներուն յատկան է, կեդրոնն է և այսպէս բոլորին համար: Ձկայ մտածում մը որ մէկու մը մտածումը չըլլայ: Անկախ, ինքնընտանեան մտածում մը, զգացում մը չ'ենթադրուիր: Այսպէս իւրաքանչիւր գիտակցական կեանք իր յաջորդական և բազմաթիւ պահերով անձի մը, անձնակա՝ նուիրեան մը եսին մէջ կայ, և անոր անքակտելի և անոր հետ նոյնացեալ մաս կը կազմէ: Նսը իր ծնունդէն ականաւ, ամէն վարկեան կը թաւալի, կ'անցնի զանազան փոփոխող վիճակներէ և սակայն միշտ կը մնայ ու անոնց բոլորով մէկ, նոյն և տեսական:

Ուրեմն մեր գիտակցական կեանքը փոփոխութիւն, քաղաքականութիւն է, սակայն

ան միութիւն մըն է միեւնոյն տոհմ եսին մէջ, իբր անձի մը հոգեկան վիճակներուն ամբողջութիւն, և այդ եսին տակ դարձեալ անոնք կը մնան, կազմելով անցեալի յիշատակներ, փորձաբանութիւններ և այլն, որոնք հոն են, մեր ամէն պահուն գիտակցութեան ետե ներկայ, պատարաստ՝ վերադարձնելին ու ի հարկին ներկայանալու մեզի: Ուրեմն մեր անցեալը մեր լինելութենէն իրեն ձգուած իր ամբողջ օրերով մեր եսին մէջ է, անոր շարադար և մեր կեանքը կազմող:

Հիմա գիտակցական կեանքին, հոգեկան ապրումին հանգամանքներու այս քննութիւնէն եթէ անցնինք երաժշտական կտուրին, միջոտին ներկայացուցած հանգամանքներուն, նոյնօրինակ քննութեան մեծապէս ուշադրաւ իրողութեան մը առջև պիտի գտնենք մենք զմեզ, երաժշտական կտուր, միջոտին արդարեւ կը ներկայացնէ հոգեկան ապրումին հետ ճիշդ նոյն յատկանիշերը:

Երաժշտական միջոտի մըն ալ մեզի կը ներկայանայ ճիշդ հոգեկան երեւոյթներու պէս իբր անտարած իրողութիւն մը: Ձենք տեսնել երաժշտական միջոտի մը, այլ կը լսենք զայն ու կ'ապրինք մեր ներքին գիտակցութեան մէջ, կը զգանք միայն և առանց մեր գիտակցական կեանքին, որ երաժշտական գործին փոխ կուտայ իր իսկ տեսողական պատասաը, երաժշտութիւնը ըսուած բանը չկայ: Մենք կը լսենք ու կ'ապրինք երաժշտութիւնը մեր հոգիով, եթէ չլսէինք ու չխորհէինք երաժշտութիւնը պարզ թրթուած մը պիտի մնար միջոցին մէջ: Ուրեմն մեր լսելով, մեր զգուշով ու խորհելով է որ կայ ան, չներկայանար մեր աքիքին, ուստի տարածութեան մէջ չէ: Խորհի մը համար երաժշտութիւնը ըսուածը գոյութիւն չունի, չի գիտեք թէ ինչ է միջոտի մը, սակայն անոր համար կայ գիւղեցիկ նկար մը, որովհետեւ կը տեսալնէ զայն տարածութեան մէջ:

Մարդիկ երաժշտութիւնը ներկայացնելու համար նշաններ են յօրինած ու հինգ գիծերու մէջ տեղաւորելով զանոնք կարծես թէ պահած են զայն պատկերի մը ձեւին տակ: Սակայն այդ նշանները երաժշտութիւն չեն, մէկը պէտք է որ արթնցնէ զանոնք, ձայնի վերածէ ու մենք լսենք և

ճանչնանք, այսինքն փոխ տանք իրեն մեր իսկ ներքին, գիտակցական տեղադրվելը, լինելությունը ու այն ստեղծ միայն գոյութիւն կ'առնէ երաժշտական միջոտին, որ կը խօսի մեր հոգիին, կը յուզէ, կամ կը խանգաղուէ կ'ուրախացնէ կամ կը վերացնէ մեզ դէպի հոգիին ներքին երկինքները, ու նոյնիսկ մինչև Աստուած: Ուրիշն երաժշտութիւնը մեր մէջ հոգեկան ազդեցութիւն իսկ է զոր կը ձայնաւորէ, կ'երանգաւորէ և կ'ապրի ինք ալ մեր մէջ, ճիշդ իր տեղծած այդ ապրումին շնորհիւ, աւոր մէջ:

Երաժշտութիւնն ալ, երաժշտական մեջտիւն ալ հոգեկան կեանքի լինելութեան յատկանիշներուն յարեւմտեան յատկանիշներով մեզի կը ներկայանան:

ա) Ինք ալ հոգեկան կեանքին պէս ըլլալ անցնիլ մըն է, լինելութիւն մըն է: Եւ այս իսկ պատճառաւ կրնանք զայն կուէի կեանք մը նաեւ որ սակայն երաժշտական կեանք մըն է: Երաժշտական մեջտիւնն է ապէս փոփոխութիւն մըն է, ան կայ իր շարունակական յաջորդութիւն ձայներով, որոնց իրարու յաջորդելը՝ կուտայ տեղադրութեան մէջ ծնունդ առնող ներդաշնակութիւն մը:

Թէն մեջտիւն մը կը շինուի նոթերով, սակայն այդ իւրաքանչիւր ձայնը, նոյնիսկ իբր մէկ ձայն տեւած խոնք է ինք իր մէջ անփոփոխ տեղադրութիւն մը, այլ այն ալ շարժում մըն է, միշտ փոխադրւող բան մըն է որուն մէջ հետզհետէ կ'անհի երաժշտական մեջտիւնին իմաստը: Ու յետոյ այդ նոթերը իրարմէ տարալիշտ եկտիւր չէ որ կը ներկայացնեն, այլ շարայար բան մը, տեղադրութիւն մը: Այս նոթը եթէ բարձր է՝ բարձր է զգացուած յարաբերաբար իր նախորդէն, կամ եթէ ցած է յորէն այդպէս է խորհուած նորէն յարաբերաբար իր նախորդէն: Ուրիշն հոս ալ, մեջտիւն մը մէջն ալ նախորդը (անցեալը հոգեկան կեանքի պարագային) կուտայ նոր նոթային իր իմաստը: Ու փոխադրաբար ալ նոր նոթերը իրենց նախորդներուն կուտան նոր որոշ իմաստ մը: Օրինակ, երբ մեջտիւն վերջացնող նոթը կ'իմանանք իբր այդ, կ'ըսենք կամ կը զփտակցինք թէ ուրիշն նախորդ նոթը վերջաւորութիւնը պատրաստողն էր: Ուրիշն երաժշտական մեջտիւն

տեղադրութիւն մըն է, շարայար լինելութիւն, և տեղադրութիւն մըն է ճիշդ հոգեկան ապրումին պէս, այսինքն լեցուն, թանձրացեալ:

Իբր երբորդ յատկանիշ երաժշտական կտորին, մեջտիւնին, պիտի գտնենք որ զայն կազմող նոթերը ամբողջ կապուած են ու կան այդ մեջտիւնին միակ իմաստին մէջ: Թէն երաժշտութիւնը կը տեւէ միշտ փոխուելով, սակայն անոր իւրաքանչիւր տարրը, ձայնը կը մնայ անոր իմաստին մէջ, նորերը կուզան արձանագրուիլ այդ իմաստին մէջ հոն գտնելով նախորդ նոթերը որոնց հետ միշտ հասունցնելով պիտի ամբողջացնեն ու աւարտեն միակ այդ իմաստը: Արդ, բոլոր նոթերուն տուած իմաստները բուն մեջտիւնին իմաստին է որ կը կապուին: Հոս այս պարագային իմաստը կը ներկայացնէ եւս երաժշտական մեջտիւն: Կրնանք ըսիլ որ մեջտիւնին իմաստը նոյն է զայն կազմող նոթերուն համար ինչ որ եսն է մեր հոգեկան զանազան պահերուն համար: Եւ ինչպէս մեր կեանքը իր պահերով կայ ու այդ պահերը իրմով, այնպէս ալ մեջտիւնին իմաստը իր բոլոր նոթերով իրագործուած է բայց այդ նոթերը իրենց երաժշտական այդ մասնաւոր նշանակութիւնը ունին միայն շնորհիւ զիրենք միտքորդ միակ այդ իմաստին:

Հոգեկան ապրումին, գիտակցական կեանքին և երաժշտութեան յօրինած գործերուն այս այնքան ուղադրու հանգիստութեան կրնանք եզրակացնել թէ երաժշտութիւնը այն արուեստն է որ բոլոր միւսներէն աւելի հոգեկան ապրումը խորացնումնանցող գործեր կուտայ: Ասով կը բացատրուի անոր կարողութիւնը հոգեկանը հարազատ կերպով արտայայտելու և ասով իսկ ազդելու հոգիներու վրայ: Ասով կը բացատրուի թէ ինչու երաժշտութիւնը մեր ներքին կեանքին լինելութեան մասնաւորաբար անոր dynamism-ին, անոր զգայական tonalité-ին բուն իսկ հարազատ արտայայտիչն է, նոյնիսկ պիտի ըսեմ հոս բանաստեղծութեան ևս ինչ, Բառերը որ դու արտաքին աշխարհէ պատկերներ կուտան դժուար կ'արտայայտեն այն ինչ որ երաժշտութիւնը աւելի զիւրութեամբ և հարազատորէն մեր բուն ու զուտ ներքին կեանքը կ'արտայայտէ: Երաժշտութիւնը

ՔՆՆԱԴԱՏԱՆԿԱՆ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱԶԻՅՑՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԵԱՆՔԻՆ ՎՐԱՑ

Վերև բացատրուած գեղագիտական վարդապետութիւնն այն է զոր Պրիւնըթիէր տարազեց և կիրարկեց մանաւանդ իր ասպարէզին սկիզբը։ Անկէ ոչ մէկ մաս լքեց կամ ուրացաւ յետագային։ Միշտ զինք ուշադիր տեսանք զատորոշելու իր ուսումնաւորած երկերուն գեղեցկութիւնը, արտայայտելու՝ թէ պօէմա մը ըլլալէ առաջ սնշանն մը կամ պաւերնաթուղթն մը, պօէմա մըն է, զոր իմաստը պէտք է և դատել ըստ այնմ։ Բայց հետզհետէ որ տարիքը կ'առնէր, աւելի հակամէտ կը դառնար ներմուծելու, այս իմացումին և դատումին մէջ, նոր չափանիշ մը, կամ ա-

բացառիկ կարողութիւնը ունի այսպէս զմեզ արտաքին տարածական աշխարհէն ազատելու, դէպի ներս, մեր զուտ հոգեկան ու իմանալի լինելութեան անդրադարձնելու ու այդպէս կարծես զուտ հոգեկան երկինքի մը մէջ տանելու ու իր թիւերուն վրայ, իր անտեսանելի, քաղցր ու միանգամայն հըզօր, կարծես հրեշտակային թեւերուն վըրայ մեր հոգին կրնայ թռչկոտել իմանալի երկինքին խորքերը։

Ասոր համար է որ Եկեղեցին զԱստուած փառաբանելու համար, ապրեցնելու համար զմեզ արտաքին աշխարհէն անդին դէպի Աստուած բարձրացման խորհրդաւոր կեանքով նախընտրած է երաժշտութիւնը։ Կերպանք քանի որ սէր ունինք, ու հոգեւոր երաժշտութիւնը բարայայտիչն է մեր սիրուն (հաւատքին), առ Աստուած և զերազանցապէս կ'արտայայտէ աստուածայինով վրաւուած հոգիին թռիչքը։

ւելի շիտակը, շնորհելու աւելի ևս աւելի մեծ կարեւորութիւն զազափարի մը որ երկար ատենէ ի վեր իրը եղած էր։

Միշտ աւելի զգայուն կը դառնար գրականութեան ներգործութեան մասին կեանքին վրայ, ազդեցութեան՝ հեղինակներու կողմէ արտայայտուած գաղափարներու՝ մարդոց վարքին վրայ ընկերութեան մէջ։

Այս տեսակէտէն Պրիւնըթիէրի կրած եղափոխութիւնը մօտէ է անոր որ առաջնորդեց La Fontaine et ses fables-ի հեղինակը Philosophie de l'Art-ի մէջ արտայայտուած ըմբռնութիւնը։ Ինչպէս որ Taine, սկիզբը, հոգածու էր միմիայն բացատրելու կազմութիւնը արուեստի երկին զոր կը նկատէր իբրեւ նշան, և ջնջելով ինչ որ ան կրնար պարունակել իբրեւ մղում դէպի չարիք, կամ օրինակներ առաքինութեան, այնպէս ալ Պրիւնըթիէր, տեսանք, դառնած էր մանաւանդ որոշելու տեղը զոր երկը կը բռնէր շնորհիւ իր յատկութեանց, և իր կարգին, այդպէս ըսած, սեռերու աստիճանաւորութեան մէջ, եւ ինչպէս որ Taine, հասուն տարիքին, հաշուի առաւ, աւելի ևս աւելի, գրական երկերու բարոյականութիւնը, ճարեգործութեան աստիճանը իրենց նկարագրին, Պրիւնըթիէր, հետզհետէ որ կը յառաջանար իր ասպարէզին մէջ, աւելի ևս աւելի ուշադիր կը դառնար դասին որ արուեստի երկերէն կ'ելլէր, ընկերային կեանքին համար, ազդեցութեան՝ բարի կամ չար, ընթերցողներու հոգիին վրայ։

Մարդիկ հասկցան բարոյական մտահոգութիւններուն տեղը, Պրիւնըթիէրի քըննադատութեան մէջ, Paul Bourget-ի Disciple-ին մասին իր յօդուածներուն առթիւ։ Այս վէպին շուրջ սկսած վիճարանութիւնները պատահական պատճառ եղան փայլուն կերպով յայտնելու հանրութեան, իր քննադատութեան այսնորկեպարանքը։ Հաջորդ հոն գրուած է հետեւեալ եզրերով՝ «Կաղափարները կ'ազդեն թէ ոչ բարեբերու վրայ»։ Բանաստեղծ մը, զատեւրադիր մը, վիպագիր մը մանաւանդ, իմաստասէր մը, դիտականը նոյն խնդրի պէտք չէ՞ նկատեն իրենք զիրենք քիչ մը իբր խնամատար հոգիներու։ Գոտախախտը դրական է։ Արդարեւ կասկածէ դուրս է որ գաղափարները կը ներգործեն մարդոց վրայ,

երկու որոշ կերպով, բայց հաւասարապէս ազդեցիկ: Որարքներու կը փոխուին աւտոնք նախ ուղղակիօրէն և տայով մեր ախորժակներուն կամ տակաւին անորոշ և տարտամ մեր ըզձանքներուն իրենք իրենց գիտակցութիւնը» և բառնալով մեզմէ խղճահարութիւնը և տատամուսմը զոր կը զգայինք տակաւին տեսնելէ առաջ այդ տախորժակներուն և ըզձանքներուն տարազուելը փայլուն կերպով և զատուելն ուրիշներէն: Գաղափարները կը ներգործեն տակաւին անուղղակիօրէն: Փոխանակ ազդելու արարքներու հեղիւսակներուն վրայ, կ'ազդեն միջաւայրին վրայ, ուր կը գտնեն իրենց որոշադրուելուն պատճառները: Այս կերպով կը փոխեն, գանգազօրէն բայց վըստահօրէն, մտայնութիւնն իսկ ընկերային խումբին, դիւրացնելով արարքներուն կատարումը համաձայն փոխուած այս մտայնութեան: Այսպէս կամ այնպէս, երկերուն միջոցաւ արտայայտուած գաղափարները խմորն են ապագայ նորգործութեան, զըսպանակը՝ անհատական ներգործութեանց, ոգին՝ որ կը մղէ ներթը:

Ուրեմն հեղինակ պատասխանատու է իր շուրջ տարածած գաղափարներուն համար զորս շրջագայութեան զրած է անոնց տալով մարմին մը իր երեւակայութեան ստեղծագործութիւններով: Գրական երկերը պիտի դասակարգուին, այս տեսակէտէն, ըստ ընկերային կեանքին նպաստաւոր իրենց պարունակութեան: Առաջին կարգին վրայ սեղ պիտի առնեն, ոչ անոնք որ պարզապէս գեղեցիկ են, այլ՝ անոնք որ իրենց գեղեցկութեան պիտի որոնան միացնել բան մը աւելի և ուրիշ, կրնա բարութիւն մը, զոր հարկ է սահմանել:

Պրիւնքիէր կը յայտարարէ ուրեմն հարկը ենթարկելու, զբաղանդութիւնն ու արուեստը, բանի մը որ զանոնք կ'անցնի: Այս հետեւութիւնը կը հանէ, ընթերցողներու կեանքի վարժութիւն վրայ, գիրքերով արտայայտուած գաղափարներուն ազդեցութեան նկատառութիւնէն: Բայց այս հետեւութիւնը արգելք է նաեւ, նման, ուրիշ կարգի նկատառութեանց, վերլուծումին՝ արուեստէն և արուեստին համար սացուած արդիւնքներու, երբ զայն կը նկատեն իբր վախճան ինքն իր մէջ, և չեն ուզեր իրեն համար նշանակել գեղեցկու-

թիւնը իրականացնել տարբեր ո՛չ մէկ նշագրական, քերական արուեստին համար՝ վարդապետութիւնը կրնայ վտանգաւոր ըլլալ, տեսականին մէջ՝ ինչպէս պատմութեան իրականութեան մէջ. բան մը՝ որ հարկ է ապացուցանել:

Պատճառ չկայ որպէսզի արուեստը, նկատուած որպէս ինքնաբաւ և որպէս գործունէութիւն որուն միակ նպատակն է իր իսկ կատարելագործութիւնը, չի վատասնի պղծութեան գործիքի: Որովհետեւ, ամենէն առաջ, ան է՝ պարտի՛ ըլլալ զգայաբաններու հեշտանք մը: Նկար մը՝ համանուագի մը պէս, և արձան մը՝ պօճմայի մը պէս, կը դիմեն անկասկած հողիին, զայն յուզելու առաքելութեամբ, բայց միջնորդութեամբն ալ քերտու և ականջին զորս պարտին առաջին անգամ հմայել: Եւ երբ արուեստագէտն անտարբեր է պարունակութեան իսկ իր գործին, կը դառնայ Virtuose մը, որուն համար ամէն նիւթ լաւ է, բաւ է որ անկէ կարենայ հանել իրեն յարմար տպաւորութիւններ, և բաւ է որ անկէ մատուցուի կարելիութիւն մը իր ճարպիկութեան պարմին: Օրինակ, Վերսալեան իտալիան գեղեցկութիւն գտաւ մինչև իսկ ոճիին մէջ, այդպէ՛ս տակաւին՝ ԺԼ. դարու Ֆրանսան, իր անառակ նկարներով, Boucher-ներով և Fragonard-ներով, Duclos-ներով, Crebillon-Fils-ներով, Laclos-ներով, վերածեց արուեստ, վարիչի մը և առաջնորդի մը դիրքէն, զոր էր և պարտէր ըլլալ, «տեսակ մը միջնորդ»ի:

Անբարոյական՝ երբ զգայաբաններու հեշտանք մըն է միայն, արուեստն այդպէ՛ս է տակաւին երբ ընտելեան հաւատարմի միմանութիւն մըն է լոկ:

Որովհետեւ ինչ որ բարոյական և մարդկային է՝ բնութեան ընակալութենէն, օրինակէն և ազդեցութենէն ազատուելու ճիգ մըն է՝ Լուս Spinoza-ի մարդը կայսրութիւն մըն է՝ կայսրութեան մը մէջ, և իր կալուածը կը սկսի ճի՛շդ այն սահմանէն ուր բնութիւնը կը գործադրէ անգթութեան, անարդարութեան և անբարոյականութեան իր իշխանութիւնը: Բնութեան պարզ նմանութիւն, ազատագրուած այլ ամէն նպատակէ, արուեստը կրնայ ըլլալ միայն ապականիլ արծաթում մը պարզումին բոլոր ուժերուն մարդուն որուն բնական հա-

կուճն է ապականութիւնը: Պրիւնըթիէր չի վախճար յիշելու այս թէզին իբր յինակ La Fontaine-ին իսկ Contes et Fables-ի, Racine-ի ոգրերգութիւններուն օրինակները:

Արուեստին մէջ կայ վերջապէս յետին մանրէ մը հակընկերային, և որ կը ծնի արուեստագէտին ինքնուրոյնութենէն իսկ: Գանի որ արուեստագէտին զատորոշման և բարձրութեան սկզբունքը հասարակ մահ-կանացուներէն տարբեր ըլլալուն մէջ է, քանի որ կը զգայ և կ'ըմբռնէ իր ժամանակակիցներէն տարբեր, պիտի փորձուի ա՛յնքան աւելի մեկուսանալ մնացեալ մարդերէն և գրել միայն քանի մը առանձնաշնորհեալներու համար, պիտի զգայ աւելի՛ մեծ տարբերութիւնը որ պիտի կը բաժնէ իր նմաններէն: Պիտի հասնի այսպէսով ազնւեալեանական և առող արհամարհանքի մը հանդէպ մարդոց տառապանքներուն, վաստակին, խոնարհ և անցուկ կեանքին...

Իոյոր այս պատճառներուն համար, հարկաւոր է արուեստին տալ ինքն իրմէն զատ նպատակ մը, զինք ստորագրանքի բանի մը որ զինք կ'անցնի:

Ինչէ պիտի ըլլայ այդ բանը: Պրիւնըթիէր որ շատ յստակ եղաւ ցոյց տալու արուեստին բարձրագոյն նպատակէ մը կախում ունենալու հարկը, եղաւ, ընդհակառակը, ծայր աստիճան վերապահ, երբ պէտք էր ճշտորոշել և օտոմանել այդ նոյն նպատակը: Կը բաւականաւայ նշելով թէ արուեստն ամէն ազատութիւն ունենալու չէ: Երկչոտ կերպով կուտայ սա տարազը՝ անթէ արուեստին նպատակը բարոյական չէ, ընկերային է, ինչ որ նոյն բանն է: Կ'ընէ նաեւ, ինչ որ աւելի յստակ չէ՝ «արուեստն ընկերային պաշտօն մը ունի, և ճշմարիտ բարոյական նութիւնը գիտակցութիւնն է այդ պաշտօնը կատարելու»: Այլ տեղ, նորէն, ան կը հաստատէ հարկը խզելու կոպերը որ կը միացնեն արուեստն ու բարոյականը, որսնք, երկուքն ալ, և ամբողջային և ընկերային բանքը» են: Որոշ է սակայն, Պրիւնըթիէր հրեքէ չուզեց որ արուեստագէտը վերածուի առաքելութեան քարոզչի մը կամ «ուսուցանէ բարոյականը գեղեցիկ գերթումներով»: Իր տուած ամենէն յըստակ սահմանումը, արուեստի նպատակին մասին՝ հետեւեալն է թերեւս՝ «ուղղել արուեստը մարդկային, ընդհանուր, անեզե-

րական նպատակներու, ծառայել տալ բանաստեղծութիւնն արտայայտելու գաղափարներ կամ զգացումներ որոնց մեծութիւնը կամ շահեկանութիւնը ոչ ոք կ'անգիտանայ...»:

Ինչ կ'արժեն այս պատճառները որոնց վրայ Պրիւնըթիէր կը հաստատէ արուեստն արուեստին համարձ վարդապետութեան գատապարտութիւնը, և ինչ կ'արժէ, հետեւաբար, այդ գատապարտութիւնը:

Ճիշդ է՝ որ գաղափարները կը ներգործեն բարքերու վրայ, և մասնաւորաբար, քերթողական և գրական երկերուն մէջ պարունակուած գաղափարները: Կը ներգործեն միշտ և ամենեւեմ, և իրենց ներգործութիւնը է՝ այդքան գնահատելի որ մարդ հարկադրաբար պարտաւոր ըլլայ զայն հաշուի առնել, զգուշանալ անկէ: Ընդհանրապէս խօսելով կը թուի թէ գծուար է ժխտել գաղափարներուն ազդեցութիւնը կեանքին վրայ: Գաղափարը խմորում մըն է որ արարքի փոխուի կը ձգտի, ամէն անգամ որ ոչ մէկ բան կ'արգիլէ իր մղումն ու քայլը, ո՛չ շահ, ոչ կիրք: Բանաստեղծին հանրութեան մատուցած գաղափարները, գաղաքարուած՝ իր տաղանդին հաւաքոյրներով, լուսապրակուած՝ իր հանձնարին հմայքով, կրնան, շատ անգամներ, ծլիլ հոգիներու մէջ, և վերջապէս ծաղկիլ սքանչելի կամ ողբալի արարքներու ձեւով: Ճիշդ է բաղդատել գրագէտը սերմանացանին որ կը նետէ լիարուստ, հոգիներու մէջ անյագ կամ հողին վրայ արգասանդ, սերմ մը ապագայ ծլումներու: Բայց ինչպէս որ ցորենի հատիկները կրնան ինչալ աներբրի հողին վրայ, գաղափարները կրնան հանդիպիլ անհրաժեշտ հոգիներու:

Ուստի անհատականութիւն և կեանքին հանդէպ անձնական ըմբռնում ունեցող մարդիկ շատ հակամէտ չեն ենթարկուելու արտաքին և օտար մղումին գրականութեան: Ունոնք կը գտնեն, իրենք իրենց մէջ, գործի բաւական պատճառներ, իրենց պայծառ իմացականութիւնը ուղեցոյց տալով իրենց կամքին: Այս տեսակ մարդիկ չափազանց հազուագիւտ են, ճիշդ է, բայց կան. և ահա՛ առաջին դասը — պղտիկ — որուն վրայ գրականութիւնը բնաւ ազդեցութիւն չունի, որպէս արարքի մղիչ:

Գրականութիւնը անկարող է տակաւին

ընթերցողներու ուրիշ գասի մը նկատմամբ, անոնք որ բազմաթիւ գաղափարներու և շատ մը գրութիւններու շրջանն ըլլած են, անոնք որ զգացած են, իրապէս կամ երեւակայութեամբ, շատ մը զգացումներ, բարոյ և հաղուսագիւտ, բուռն կամ քաղցր, անոնք որ, մէկ բառով յաճախ փոխած ըլլալով հեռանկարներ, լքած են շատ բաներ և կը պտտցնեն աշխարհի վրայ ներդաժիտ և պաշտանարկ մը, անոնք ալ ազատ են գրականութեան թելագրանքներու բռնակալութենէն: Անոնց կամքը տկարացած է իրենց իմացականութեան զարգացումին հետ: Ո՛ր մէկ վտանգ, այս անկումայինները կ'ուրախան հաղափարներով. համոզումներ չունին իրազորակիւ: Շատ են անոնք: Վախ կայ որ առաջին դառնէ աւելի ըլլան:

Բայց զօրաւորները, ինչպէս խնայիչները, պիտի չեն նկարագրուին ինչպէս հաճելի սկզպողները կը կազմեն փութքամասնութիւն մը ընթերցողներու ամբողջութեան կամ հրաժարման իբր գին, ստացած են կատարեալ ախտագիւծութիւն մը:

Անհատական արժէքներու աստիճանին միւս ծայրը, մարդոց ուրիշ խումբ մը, անհունապէս շատ, հաւասարապէս դուրս է գրականութեան չար կամ բարի ազդեցութենէն: Ասիկա խումբն է չի կարգացողներու. փազանգ մը. հակառակ զարգացումին զոր կրնան ունենալ, ընթերցումի հաշակ չուեն անոնք: Գիրքի պէտքը չեն զգար անոնք: Զի փնտռենք պատմաաւերներ այս իրականութեան. գալորցն է որ չէ կրցած ներարկել անոնց այդ պէտքը, թէ ոչ կենքն է որ գանոնք առարկառոյցած է: Անեանց գէպս իրողութիւնն էն է տարկաւ, ամէն ազգի մէջ դասակարգ մը կայ որուն համար ընթերցումը լիւքս մը չէ, — այլապէս պիտի ուզէին կարգալ — հաճոյք մը չէ, քանի որ հարկադրանքով և տահաճութեամբ ստիպուած կը կարգային, իրենց «գլորացական» շրջանին. պարզապէս աս՝ կարգ մը պաշտօններու զարդն է, կամ զբաղում մը զոր նկատի կ'առնեն արհաւմարտ հեգնանքի երանգով մը: Այս գասը — աշուուարար կոչինք զայն ոչ-գրագէտներ — հսկայական է եթէ ընդունինք, արդարօրէն, որ թերթերու ընթերցումը գրական ընթերցում մը չէ:

Ոչ-գրագէտները դուրս կը մնան, անոնք ալ, գրականութեան ազատարար կամ փնտարեք ազդեցութենէն:

Բայց այս զանազանութիւններէն ետք կը մնայ մարդոց դասակարգ մը՝ ենթակայ գրականութեան ազդեցութեանց, կամ առնուազն, ի վիճակի ազդեցութեան: Անոնք այն ընթերցողներն են զորս պիտի կոչէի «միջինները», խումբ մը՝ աւելի ևս աւելի մեծ: Այս դասակարգի մարդիկը կարողու պէտքը կը զգան. բայց անկարող՝ անձնագէտ ընտրութիւն մը ընելու, կը կարգան հանգիստներու պատահականութեամբ, պատահականութեամբ մութ թելագրութեանց, իրենց նկարագրին կապուող մօտը կը պահէ օտարական գաղափարներու հեռքը, կ'առնէ հեղինակին պարտադրած կաղապարը: Զարմանալի չէ որ նման ընթերցողներու արարքները ներշնչուած ըլլան ընթերցումներէն և ստանան անոնցմէ իրենց մղումը և կերպարանքը:

Աւելին, այս վերջին ընթերցողները կ'ազդեն, իրենց օրինակով, ոչ-գրագէտներուն վրայ, որոնք կը գտնուին, այսպէս, անուղղակիօրէն, ենթակայ նոյն ազդեցութեանց:

Հետեւաբար, անժխտելի է որ գրագէտները պատասխանատու չըլլան իրենց կողմէ շրջապայութեան դրուած գաղափարներուն համար: Բայց հոս երեւան կուգայ մեծ առարկութիւնը «արուեստն արուեստին համար» վարդապետութեան կողմէն: Կիցներուն: Անոնք կ'ըսեն՝ «խալ է որ զուլթ-գործոց մը փնտարեք ըլլայ. «խալ է որ գեղեցիկն անարարական ըլլայ, արուեստին աշխարհը կենքնէն բարձր աշխարհ մըն է ուր ո՛չ մէկ վատ բան կրնայ սարկել: Գեղեցիկական մասնայեցութիւնը կը գտնուի, կը մաքրէ երկարային ամէն բան, կը բարձրացնէ զայն, խաղաղ և ջինջ, որորտի մը մէջ ուր անպիտան ոչ մէկ բան քաղաքացիութեան իրաւունքը կը փայլէ: Արիստոթէն մինչև Շոքենուուու, այսպէս խօսեցան արուեստի բացարձակ անկախութեան պաշտպանները:

Այդ վարդապետութիւնը մեծ երեւոյթ է աշխիւ գիմադիծ ունի: Նոյն իսկ ճշմարիտ է որոշ պարագաներու մէջ: Ամբողջութիւն ճշմարիտ է՝ այն զօրաւոր հոգիներու և բարձր միտքերու համար որոնց մասին

խօսեցանք: Ճշմարիտ է, հասարակ մահ-
կանացունեբուն և բոլոր միջին ընթերցող-
ներուն պարագային, կը տեսնէ՞ք սա պար-
կեշտ քաղցրունիւն, անշահախնդրօրէն ճա-
շակող Emma Bovary-ին արկածներուն հրա-
պոյրը: Կամ սա գպրոցականը՝ գնահատող
գեղեցիկատական արժէքը Laisous dangereuses
(վտանգաւոր կապեր)ի: "Le rouge et le noir"ը
կը թուի՞ ըլլալ բարոյական գպրոց մը ժո-
ղովուրդին համար: Եւ պիտի չուրացուի,
յուսաւրի է, այս երկերուն գեղեցիկութիւնը:

Եւ Արուեստն արուեստին համար չի,
բարուեստը միշտ բարոյական չի, օր գո-
յութեան իրաւունքն իր մէջ կրող արուես-
տօր վարդապետութիւնը ճշմարիտ է ու-
րեմն օմանց համար, և սուտ՝ ուրիշներու
համար որոնք թուով շատ են: Այդ վար-
դապետութիւնը ճշմարիտ է հոն ուր ար-
ուեստը, ոչ մէկ պարագային, չի կրնար
արտադրել ֆիասոկար արդիւնք. սուտ՝ հոն
ուր արուեստը կրնայ ըլլալ պատճառ վտան-
գաւոր վրիպանքներու և ողբալի մղում-
ներու:

Պրիւնքթիէր մինչև հոս իր դասը շա-
հա՞ծ է:

Բայց ան չի գոհանար հաստատելով
որ գրականութիւնը կրնայ ազդեցութիւն
գործել կեանքին վրայ. կ'ուզէ ապացու-
ցանել նաև, միշտ արուեստը բարոյականին
ենթարկելու դիտումով, որ կայ, արուես-
տի զաղափարին մէջ իսկ, ապականութեան
պատճառներ: Զգայարանքներու հեշտանք,
բնութեան նմանութիւն, միջոց՝ շեշտելու
տարբերութիւնը որ կը բաժնէ իսկական
արուեստագէտն իր ժամանակակիցներէն,
արուեստն ու գրականութիւնը, ա՛յդպէս
սահմանուած, պիտի դառնային յաւիտե-
նական փորձութիւն մը որմէ յաւիտենա-
պէս զգուշանալու է:

Այդպէս խորհելու է, թերեւս վտանգ
չկայ որ պօժմա մը դիւթէ ականջը, սիրտն
յուզելով հանդերձ:

Պրիւնքթիէրի գրական դատումները
միշտ կը կրնն հետքը բարոյական բմբռնու-
մներու այս ամբողջին:

Corneille վեր դասուած է Racine-էն
որովհետեւ անոր ողբերգութիւնները կը
պարունակեն Racine-ի թատրոնի հմտին
գտնուողներէն տարբեր լայնքով և տարբեր
տարողութեամբ խնդիրներ, և Polyeucte-ի

հեղինակին նշած լուծումները այլապէս
ազնիւ և օրինակելի են քան Hermione-ի
և Phèdre-ի հոր թիւադրածները:

Bossuet-ի հանդէպ Պրիւնքթիէրի մեծ
հիացումին, Ժէ. դարու կղերիկ հանդէպ իր
կաթոգին ուղիւն պատճառը բարոյագիտա-
կան կարգէն է միշտ: Bossuet-ն մեծ բնու-
թասաց մըն է անկասկած. բայց ամէն բանէ
առաջ մարդ մը՝ որ միշտ պայքարած է այն
ամէն բանի համար որ կրնայ մարդկը
միացնել, պահպանումին և կատարելա-
գործումին՝ ընկերային հաստատութեանց:

Հրահանգիչ է տակաւին, նոյն անկիւ-
նէն նայած, իր դիրքը Pascal-ի հանդէպ:
Հեռու է հաստատելէ պայքարը զոր Pascal
մղեց խղճագիտութեան պէմ: Բայց ո՛չ մէկ
տարի կը փախցնէ յայտարարելու Jansenis-
me-ի բարոյականին մեծութիւնը, անաղօտ
ազնուութիւնը:

Բարոյագիտական ձգտումն է միշտ որ
կը բացատրէ քննադատին կարգ մը զրա-
կան առեկտութիւնները: Կը պարտիւրէ նոյն
անարգանքին մէջ Laclos-ն, Crébillon-Fils-ը,
Diderot-ն իսկ, հաճոյակատար նկարիչներ
սիրոյ հրայքներուն, տոփանքի կատաղու-
թենէն բռնուածներ: Ըստ բաւականին ար-
համարանք չունի Stendhal-ին համար,
սխեղճ մարդ մը՝ որուն՝ ընկերութեան
դէմ սանձաբձակ չղթյալզերծուած անհա-
տական կորովի դասը՝ կ'արհամարհէ. կա-
րելի եղածէն պակաս համ կ'առնէ Baud-
laire-էն, որ կամաւորապէս կը մեկուսա-
նայ և կը վայելէ կծու-ուրախութեամբ մը
գեղեցիկատու ընթերցողներու: Եւ հասարակէն
տարբեր ըլլալու զգացումը:

Պրիւնքթիէրի տրտուներէն մին ֆը-
րանսական բնագալտութեան դէմ, մարդ-
կային թշուառութեանց և տկարութեանց
հանդէպ անոր անգթութիւնն է. տրտունջ՝
որ հետեւանք է դարձեալ գրականութեան
բարոյական դիրքին:

Այսպէս, քննադատին այլազան գոր-
ծունէութեան ընդմէջէն, իր առաջին գիր-
քէն մինչև վերջինը, կարելի է նշանակել
կարմիր թելը գրականութեան դերին բա-
րոյական բմբռնումին:

ԱՄՓՈԹԵՑ

ՊԱՐԳԵԻ ՏԵՐ ԹՈՎԱՆՆԵՍԵԱՆ

(Շարունակելի՛ 5)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՐՔԱԿԱՂԻՆ

ՏՆՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Արքակաղինի վանքը կը գտնուէր Կիլիկիոյ մէջ, Միսիս (= Մամեսիս) քաղաքի հարաւային արեւելեան կողմը, Նուր լիւրան կողին, որ ծածկուած էր կաղինի և ուրիշ ծառերով: Վանքին լիւսաւոր եկեղեցին կը կոչուէր Ս. Աստուածածին (հմմտ. Սիսուան, էջ 253, Սիւրմ. Յուցակ 260. Հալէպի, Ա. էջ 57):

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Վանքին շինութեան պարագաները ծանօթ չեն. յայտնի չէ թէ երբ կառուցուած է այն:

Առաջին անգամ կը յիշուի իշխանապետութեան ժամանակ Թորոս Ա. ի (1099-1129), որ Մարաշի Թաթուլ իշխանէն սուղ գինով ստացան Ս. Աստուածածնի պատկեր մը և բերաւ գետեղեց Արքակաղինի սուրբ ուխտին մէջ:

Հոս թաղեցին Մեծն Լեւոնի հօր, Ստեփանէ քաջ իշխանին թշնամիներու ձեռքով անգթօրէն խաշուած մարմինը, 1167ին:

Նոյնպէս հոս թաղուած է Գրիգոր Ապիրատ կաթողիկոս 1203ին:

Արքակաղինի վանքին մէջ ուսած է Վարդան Աղգեկցի կամ Մարաթացի, վախճանած շ. 1235ին (Սիւն, 1937 էջ 347):

Այս վանքը սաստիկ փնտռուցաւ 1269 թուին պատահած մեծ երկրաշարժէն (Սարգ. Ա. էջ 495), և ասկէ յետոյ վերստին չըստացաւ իր նախկին փայլն ու փառքը:

Արքակաղինի վանահայրերէն — Մամեսիոյ Արքեպիսկոպոսներ — հետեւեալներուն յիշատակութեան կը հանդիպինք հոս հոն.

1. — Դաւիթ Աբ. Մամեսիոյ (1175-1211), որուն ստորագրութիւնը կ'երեւի Հովակիմի ժողովին կողմէ Յուսաց Կ. Պոլսոյ Միջայլ պատրիարքին սինհոդոսական նամակին ի պատասխան գրուած ժողովական թուղթին ներքեւ, ուրիշ եպիսկոպոսներու շարքին (1179): Մեծն Լեւոնի թագադրութեան հանդէսին (1199 Յնվր. 6) ներկայ եղող 14 եպիսկոպոսներուն զլուխը

կը կենայ ան, ըստ Ալիշանի՝ կամ անոր համար որ Մամեսիոյ տակաւին կը համարուէր հայոց մայրաքաղաքը, և կամ անոր համար որ քիչ տարիներ յետոյ Դաւիթը կաթողիկոսական աթոռը բարձրացաւ: Այս երկրորդ կարծիքը թիւրքս աւելի հաւանական ըլլայ, քանի որ երկու տասնեակ տարիներ առաջ Կիլիկիոյ մայրաքաղաքը կը համարուէր Տարսուսը (Ընդհանրական, Ն. Շնորհալի, Երուսաղէմ, էջ 199): Քանի մը տարի յետոյ երբ Լեւոն անհամաձայնութիւն ունեցաւ Յովհաննէս Զ. Մեծարարոյ կաթողիկոսին հետ, զայն ուղեց դադրեցնել իր հայրապետական պաշտօնէն և անոր տեղ ընտրեց Դաւիթ Արքակաղեցեցին (1207), որ սակայն օրինաւոր կաթողիկոսներու շարքին չանցաւ, այլ նկատուեցաւ լոկաթոռակից մը:

2. — Յովհաննէս Բաբուց, 1215:

3. — Մեծփառ Առաքեալ Արեակաղնոյ, կը ներկայանայ իբրեւ վերջին ստացող մագաղաթեայ, երկաթազրի Աւետարանի մը, զոր 1223ին օրինակած է Սարգիս [Կաւազ] Յովհաննէս, Թովմաս վարդապետի համար, Մամեսիոյ մօտ Թաջվորի վանք Անապատին մէջ. — Բ. Մ. Վ. Կիւլէսէրեան, Կոլոտ, Վիեննա, 1904 էջ 116-7:

4. — Սիոն Եպիսկոպոս (1266), որուն միջոցաւ Արքակաղին վանքին Աւետարան մը նուէր կուտայ Թորոս քահանայ, փոխարէնը խնդրելով Նախավայրի պատարարը (Սիւ. 253):

5. — Սեփանոս Արեւսպ. (+ 1284 Մայիս 16), որուն հարապատը՝ Կոստանդին քահանայ օրինակել կուտայ Աւետարան մը Պօղոս Գրչին (1284):

1292 կամ 93 թուին, Արքակաղին վանքի միաբաններէն Յովհաննէս ամենիմաստ քահանան կ'ուղէ Աւետարան մը գրել տալ: Բայց հազիւ թէ մագաղաթը պատրաստած էր, մահը վրայ կը հասնի: Ըստ հոգւոյ և մարմնոյ իր հարազատները և անդակիցները, Ստեփանոս փիլիսոփայ և Գրիգոր քահանայ, կը խորհին իրենց եղբոր փառքը իրագործել: Ուստի անոր պատրաստած նիւթերը առնելով կուգան Սկեռայ: Սակայն անոնց հասնելէն քիչ օրեր յետոյ Ստեփանոս ալ հոգին կ'աւանդէ: Այս անգամ Գրիգոր կը թախանձէ Սկեռացի Ստեփանոս Գրչին, որ հան-

գուցեալներուն փափաքին գոհացում տայ Ս. Աւետարանի ընդօրինակութեամբ Սահ. փոռնոս գրիչը կը կատարէ իւրմէ խնդրուածը հակառակ իր ծիրութեան, և գրչութեան արուեստին համար պատշաճ պիտոյքներու պակասութեան. — Յ. Վասպ. Ե. Լ. էջ 111-2:

6. — Կոստանդին, 1306:

7. — Յովհաննէս, որ 1316ին մասնակցեցաւ Ատանայի ժողովին:

8. — Սեփանոս, որ 1332ին Լեւոն Դ. Թագաւորին կողմէ դեպքան կը ղրկուի Յովհանն իմ. պապին:

9. — Բարսեղ, 1342:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Արքակաղնի վանքին մէջ մասնաւոր կերպով զարկ տրուած է Հայ եկեղեցւոյ երոժշտութեան մշակման, և Մանուսմունց կոչուած եղանակները ասկէ տարածուած են Կիլիկիոյ և Հայաստանի գանազան կողմերը: Այդ եղանակները կը կրէին այլեայլ յատկանշական անուններ, որոնց թիւը ըստ Ալիշանի եւ թանասունէն աւելի էր (Սիւս. էջ 254): Կոմիտաս վարդապետ Զեռագիրներու քննութեամբ աւելի ճոխացուց այդ ցանկը և եղանակներու թիւը հասցուց 123ի, որոնց ութ ձայներու վրայ դասաւորուած մէկ ցուցակը հրատարակեց, իր սարկաւազութեան օրերուն, Արարատի մէջ (1894, էջ 258-9):

Մանրամունքը դրոց ընտրելագոյն օրինակը կը կոչուէր Վաւնցի (Սիւս, էջ 517): Մանրամունքն հնագոյն Զեռագիր մը, զըրւած 1274ին, Սիւս մայրաքաղաքին մէջ, ցուցակագրած է Կոնիքի (A Cat. of the Arm. Manuscripts in the Brit. Museum, էջ 85, Թ. 40), ուրիշ մը գրուած 1275ին, Սկիւռայ վանքին մէջ. ցուցակագրած է Սիւրմէեան Արքեպս. (Յուցակ Զեռ. Հալէպի, Ա. Հատոր, Թիւ 140): Ատկէ երեք կամ չորս տարի միայն յետոյ, զարձանջ նոյն վանքին մէջ գրուած օրինակ մը յիշուած է Կարենեանց Յուցակին մէջ (Թ. 667):

Հակառակ Արքակաղնի վանքի ստացած մեծ հաշակին, մեզի հասած են հոն փայլող

երաժիշտներէն մէկ երկուքին անունները միայն:

Ա. — Սիմոն Փիլիսոփայ (= երաժիշտ), որ Արքակաղնի վանքին մէջ օրինակած է Աւետարան մը, 1259 թուին (Թորոս Աղաբար, Բ. էջ 437):

Բ. — Մանուէլ Իմաստուն երաժիշտ, որ ուսով իւրով բերաւ ինչ և ճառիս ի վանս» (Զարբ. Թարգմ. էջ 472), չորս 1270 թուին:

Ասոնցմէ զատ իբրեւ արչիւնաւոր անձեր ծանօթ են նաեւ

Գ. — Յովհաննէս Սարկաւազ Գրիչ (1223), որ երկաթագիր Աւետարան մը օրինակած է զընդ հովանեաւ սուրբ տաճարիս Տիրամօրն, յանապատիս Թագվորի վանք, ընդ հովանեաւ քաղաքին Մամեստիոյ» (Կոլոտ, Կիւէսէրեան, էջ 116-7):

Կիլիկիոյ մէջ Մամեստիս քաղաքին մօտ Թագվորի վանք անունով Անապատ ուրիշ տեղ չէ յիշուած, որչափ որ դիտենք այժմ, ուստի շատ հաւանական կը համարենք որ Թագվոր նոյն ըլլայ Արքակաղնի վանքին հետ: Այս նոյնացման ինպատու են արքայ և Թագվոր հոմանիշները, եկեղեցիներուն համանուն ըլլալը և ձեռագրին ժամանակ մը յետոյ Արքակաղնի Առաջնորդին սեփականութիւնը դառնալը:

Դ. — Պողոս Գրիչ եւ Մաղկող (1271-1284), որ հոգ օրինակած է,

1. — Ս. Գր. Լուսաւորչի Ներբողը (1271), գրուած Յ. Ոսկերանի աշակերտ Թէոփիլոսէն և հայերէնի Թարգմանուած Թէոփիստէ անունով հայագէտ յոյն հոռտորէն, Գրիգոր Վկայասէր կաթողիկոսին հրամանով: Պողոս մէկ օրինակ գրած է Արքակաղնի վանքին, և երկրորդ մըն ալ Ակնիքի համար (Զարբ. Հայկական Թարգմանութիւնք Նախնեաց, Վեհատիկ, 1889, էջ 472):

2. — Աւետարան մը օրինակած և Նկարագրող և շքեղորէն, 1284ին, Կոստանդին քահանայի հրամանով (Սիւրմ. Ա. Հատոր Թ. 22):

Ն. Վ. ԵՈՒԱԿԱՆ

ԼԵՁՈՒՆԳԻՏԵԱԿԱՆ

ՅՈՒՆԱԲԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆԻ(*)

Ե. զարուժմ¹ երբ մեր հայերը սկսան թարգմանիլ յունարէնից պատմական, նշկարագրական, կրօնական ու բարոյական գրուածքներ, հայերէն լեզուն ոչ միայն բաւական էր յունարէն քնագրերի բոլոր ներուժիւնները դուրս բերելու, այլ և իր ճոխութեամբ ու հարստութեամբ շատ անգամ գերազանցում էր նրանցից։ Այսպէս օրինակ՝ Ոսկերբանի հայերէն թարգմանութիւնը այնքան պիտի, այնքան բազմազան, այնքան հարուստ լեզու ունի, մինչդեռ յունարէնը նրա համեմատուածութեամբ այնքան հասարակ ու սովորական է, որ կարծես թէ Ոսկերբանը հայերէն է խօսել և ոչ յունարէն կամ թէ բնագիրը հայերէնն է, իսկ նրա անյաջող թարգմանութիւնը յունարէնն է։

Ե. զարից յետոյ, երբ հայերը ձեռք գարկին յունաց փիլիսոփայական գրուածքները թարգմանելու, տեսան որ հայերէնը բաւական չէ փիլիսոփայական արուեստական մշակուած լեզուի բոլոր ներուժիւնները պատկերացնելու։ Այդ բովանդակահանջ զգացուցեց հայերէնի այս տկար կողմը՝ զօրացնելու, պակասութիւնը լրացնելու։

Թէ ո՛վ եղաւ կամ ո՛վքեր եղան որ առաջին անգամ մտածեցին լրացնել հայերէնի այս պակասը, միգ յայտնի չէ։ Աւանդութիւնը մեզ տալիս է մեծ Դաւիթ Ունյաղի՝ Հարքացի կամ Ներգիւնացի փիլիսոփայի անունը, որ իբր թէ ապրել է Ե. զարի երկրորդ կէտում, սովորել է Աթէնքում, կայսեր ներկայութեամբ Պոլսում մրցել է յոյն փիլիսոփաների հետ, յաղթել բոլորին և գրա համար էլ ստացել Ունյաղի տիտղոսը։ Քննական բանասիրութիւնը առասպել է համարում այս բոլորը, և հաստատում է որ Դաւիթին ընծայուած գործերը յունարէնից թարգմանութիւն են։

Ինչ էլ որ լինի, իրողութիւնն այն է՝ որ Ե. զարից յետոյ, Զ-Ը դարերի շրջանում դուրս են եկել մեր մէջ անհատներ, որոնք ստեղծել են մի նոր հայերէն լեզու, համաձայն յունարէնի, որով և զրիկ կամ աւելի ճիշտ՝ թարգմանիլ են բազմաթիւ փիլիսոփայական գրուածքներ։

Այս հայերէնը կոչուում է յունաբան հայերէն։

Քննենք այս հայերէնի վիճակը կամ կազմութիւնը։

Յունաբան հայերէնի ամենակարեւոր կողմը իր բառաբանն է, որ այս առեակէտից բաժանուած է երկու մասի։

1. Յունաց փիլիսոփայական լեզուի հարստութիւնն են կազմում այն բառերը, որոնք կազմուած են զանազան նախամասնիկներով։ Հայերէնը թէեւ յատմասնիկներով շատ հարուստ, բայց չափազանց աղքատ է նախամասնիկների կողմից։ Այսօր էլ երբ ուսական կրթութիւնը ստացած մեր հայրենակիցները առիթ են ունենում հայերէնը համեմատելու ուսանողի հետ եւ կամ ուղում են թարգմանութիւններ անել ուսանողից հայերէն, ամէնից աւելի զանաւարտում են նախամասնիկների բացակայութիւնից հայերէնի մէջ։ Այսպէս ուսանողները բացի լիտ, այցնել, սովորական արտական ձեւից՝ գիտէ տակն նալիտ, վըլիտ, վլիտ, պոլիտ, պրոլիտ, պրիլիտ, պոզլիտ, ուզլիտ, առլիտ, իղլիտ, զալիտ, գոլիտ, որոնց դէմ հայերէնը առանձին բառեր չունի։ Այդ չի նշանակում թէ հայերէնը անկարող է այդ զառափարիները բացատրել, այլ թէ բացատրում է կամ առանձին արմատներով, ինչպէս ուղեւի, ջրիւ ամիւ, ձուլիւ, հեղուլ, ամալիւ, թափիւ, վոթիւ, դատարկիւ, պարպիւ և կամ յարակից թառերով, ինչպէս վրան լցնիլ դուրս լցնել, պակասը լցնիլ, մէջը լցնիլ, նորից լցնել եւն ևւն։ Ոչ մի լեզու չի կարող մի ուրիշ լեզուի կատարելի պատկերը լինել։ Բայց մեր այս կարգի ինտելիգենտները զգուշանալ են հայերէնից և օւղում են որ հայերէնն էլ կարողանալ նոյն լցնիլ արմատական ձեւից կազմել զանազան անանցներ՝ ճշտիւ համապատասխան ուսանողի ձեւերին։ Եթէ յանկարծ երեւակայենք որ փոխուած լինէին դերերը և հայերէնը ունենար ազգերիկ դիրք, իսկ ուսանողներ լինէր երկրորդական

(*) Վերցուած՝ մեծաճում հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործին (ԺԺ. Գլուխ)։

մի լեզու, այն ժամանակ էլ բնականաբար
պահանջները հակառակ ուղղութիւն պիտի
ստանային և պիտի գանգատուէին թէ ինչու
ռուսերէնն էլ հայերէնի նման ճոխութեամբ՝
չունի այդպէս առանձին առանձին արմատ-
ներ, այլ նոյն և միեւնոյն լիտ արմատը
չուռուստու է տալիս շարունակ:

Ահա ճիշտ մեր արդի ուսագէտների
մտածմունքն ունէին և մեր հին յունարան-
ները, որոնք չբաւականանալով հայերէնի
արմատական ձեւերով կամ նախըրաւոր
բացատրութիւններով, որոշեցին հնարել
հայերէն նախամասնիկներ, համաձայն յու-
նարէնի: Ահա այդ նախամասնիկներն են.

ապ — ապո, ապ, աֆ	ներ — են
առ — պրոս	շաղ — սիւն
արտ — եկ, եքս	շար — սիւն
բաղ — սիւն	պար — պրի
բաց — ապո	ստոր — հիւպո
գեր — հիւպէր	վեր — անա

գեր — անտի	տար — պարա, դիա
ենթ — հիւպո	տրամ — դիա
հակ — անտի	փաղ — սիւն
հոմ — հոմա	փար — պերի
մակ — եպի	փոխ — մետա
յար — պարա, սիւն	

Այս նախամասնիկները հնարելուց յե-
տոյ մեր յունարան հեղինակները սկսեցին
անխնայ և ստրկօրէն թարգմանել այն բո-
լոր յունարէն բառերը որ կազմուած էին
համապատասխան մասնիկներով, առանց
ուշադրութիւն դարձնելու թէ հայերէնի
մէջ այդ բառերի համադրները կա՞ն
թէ
չկան և թէ հայ ժողովուրդը կարո՞ղ է
արդեօք հասկանալ այդ նորակերտ բառերի
իմաստը թէ ոչ: Ահա մի քանի օրինակ այդ
թարգմանութիւններից համապատասխան
այն հայերէն բառերով, որոնք արդէն գո-
յութիւն ունէին լեզուի մէջ և գործածա-
կան էին Ոսկեգարի հայերէնում.

ապոլոգիա	ապարանութիւն	Նատագովութիւն
ապոֆիմի	ապուսիւ, ապասոցիւ	Ժառելի, ուրանալ, մերժել
պրոսպիպոս	առանկանիւ	պատահել
եզզոխէ	արտունութիւն	իրաւունք, առաւելութիւն
այունկրիսիս	բաղդատութիւն	համեմատութիւն
ապոտիթիմի	բացադրել	մեկնել
հիւպարթիթիկոս	գերադրական	գերիվերոյ
անտոնիւմիա	գերանուն	գիրնակ անուն
հիւպոտիթիմի	ենթադրութիւն	դնել, դիցուք, թէ
անիւզասիս	հակակացութիւն	խտիր
հոմոնիւմոս	հոմանուն	համանուն, անուանակից
եպիֆանեյա	մակերեւոյթ	հրեւք
պարատիթիմի	յարադրել	կցել
ենանտոս	ներհակ	հակառակ, ընդդիմակաց
ենեստոս	ներկայ	առաջիկայ
եներգետ	ներգործել	ազդել
սիւնդեմոս	շաղկապ	զօդ, յօդակապ
սիւնեխես	շարունակ	հանապաղ
պերիթիւ	պարունակութիւն	բողանդակութիւն
հիւպոդրաֆի	ստորագրութիւն	նկարագիր, ձեռնագիր
անագիկնոսկո	վերծանել	ընթեռնուլ
պարադեյկմա	տարացոյց	օրինակ
դիաֆերո	տարբերել	որոշել, զանազանել
դիաֆորոս	տարբեր	ընդհատ
պարակոի	տարալսութիւն	անհնազանդութիւն
դիաթեզիս	տրամադրութիւն	զգացումն յօտարութեան
սիւլլարե	փաղառութիւն	վանկ
մետարալլո	փոխարկել	փոխել, յեղուլ
պերիարեո	փաբարառնալ	ի բաց բառնալ

Յիշեալ նախամասնիկները կարող ենք կոչել պարզ. բայց յուրարէնը յատկապէս փիլիսոփայական լիզոււն, ունէր նաեւ բարդ նախամասնիկներ, որոնք կազմուած էին երկու պարզ մասնիկներից, Յունաբան հե-

ղինականը գրանք էլ թարգմանեցին անփոփոխ՝ նոյն ոճով: Այս կարգի բառերը նախորդների չափ առատ չեն, սրովհետեւ առատ չեն նոյն իսկ յունարէնի մէջ: Ահա նրանցից մի քանի օրինակ.

պրոսեկսերկազումայ
պարասինապոթիկոս
եպիսինդեո
սինկատաթեսիս
ենպերիսո

առարտագործել
տարբաղմատ
մակշաղկապել
բազստորագրութիւն
ներպարունակել

յաւելուլ ինչ
յօգուածոյ
կապել երկիցս
հաւանութիւն
բովմադակել

Կամ նոյն ոճով մակատրամատութիւն, գերպգրունակ, գերստորակայ, հակատրա- մատեալ, ներառասութիւն, ներմակադերալ եւայլն:

2. Նախամասնիկաւոր բառերից դուրս յունարէնը, ինչպէս և ամէն մի լիզու, ունէր մի խումբ այնպիսի բարդութիւններ, որոնց կազմութիւնը հայերէնից տարբեր էր: Հայերէնը դարձեալ գրանք գէժ ունէր կամ առանձին արմատական բառ և կամ տարրեր ձեւով բաժող կամ ածանց ձեւ: Յունաբան հեղինակները այս կարգի բառերն էլ սկսեցին թարգմանել բառացի. ինչ. հետաֆորոս արուսեակ, կազմուած է հետս «այգ» և ֆորէո «հագուստ կրել, զգնուել», բառերից. հայերէնը ունէր աստղ առաւօտու և արուսեակ քեղցիկ բառերը. յունարէնից թարգմանուեց վազորդայնա- զգեցիկ անճոռնի բառը:

Ֆիլոնեյկեո «գլխել, կապել, հակառա- կել յանգգնեալ վիճել կազմուած է ֆիլեո «սիրել» և նիկատ «յաղթել» բառերից. յունաբաններն համար պատրաստ է յաղթասիրել:

Ֆիլոտիմեոմայ «պարծիլ, պանծալ, հպարտանալ, փառս անձին համարել, ճոխանալ, առատանալ, այսինքն առատա՝ ձեռն լինել» և կազմուած է ֆիլեո «սիրել» և տիմատ «յարգել» բառերից. ըստ այսմ յունաբաններն էլ թարգմանում են պատուասիրել. օրինակ յուսային... պատուասիրել իմով ամենիմաստ արուսեսիւս. Խոր. Գ. 68. պատուասիրէին (Սամարացիք) յազգաժ մերահամու և նախահայր զնա անուանէին. Ոսկ. յհ. ա. 30:

Դրամատիկէ քերականութիւն» կազմուած է գրամա «գիր, տառ» բառից և այս էլ գալիս է գրաֆո «գրել» բառից,

որի առաջին և նախնական նշանակութիւնն է «գրել, ձանկոյն, փորագրել», ըստ որում հնագոյն ժամանակներում գրչութիւնը քարի վրայ փորելով էր բառը յետոյ ստացաւ պարզապէս «գրել, շարագրել» նշանակութիւնը: Ոսկեդարեան հայերէնում բառիս հոմանիշն էր գպրութիւն, արուստ գպրութեան, որին չհաւանելով մեր յունաբանները քերել բառից սարքեցին քերականութիւն:

Այս կարգի բառերից դուրս կան և այնպիսի բարդութիւններ, որոնք տարբերում են հայերէնից միայն դաստաւորութեամբ. այսպէս օրինակ յունարէն ֆիլոլոգոս բանասէր բառի կազմիչ մասերն են ֆիլո սէր և լոգոս բան, որոնք դաստաւորուած են հայերէնի հակառակ շարքով: Այս կարգի բառերը թարգմանուած են հայերէնի մէջ նախ մեր լեզուին հարապատ կարգով, իսկ զուտ յունաբան հեղինակների մէջ զուտ յունական շարքով, այսպէս ունինք՝

Ֆիլեոգոս	գործասէր	սիրագործ
մետրոպոլիս	քաղաքամայր	մայրաքաղաք
Ֆիլոլոգոս	բանասէր	սիրաբան

ՊՐՈՓ. Հ. ԱՃԻՌԵԱՆ

(Նշումներ)

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՇԻՐ

● 27 Փետ. Կիր. — Տեառնորդապետ, Ս. Գառնիբարձը Հայրը Նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Գատարագին որ մատուցուեցաւ Աւագ Սեղանի վրայ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Սեբեմէ վրդ. Գեմանեան, Ս. Գառնիբարձը Հայրը քարոզեց բնարան ունենալով Վոյս ի յայտնութիւն հեթանոսաց և քրիստոնէական ժողովուրդեան քաւ ի սրբախելիս:

● 2 Մարտ Դշ. — Ս. Գառնիբարձը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին և նախագահեց վաղուան տօնի Նախատեսակին:

● 3 Մարտ Եշ. — Տօն Ս. Վարդանանց զօրավարաց. Ս. Գառնիբարձը Հայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գատարագին: Ժամարարն ու քարոզիչն էր Հոգ. Տ. Սեբեմէ վրդ. Մանուկեան, Յաւարտ Ս. Գատարագի կատարուեցաւ հանդիսաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն:

● 4 Մարտ Ուր. — Ս. Գատարագը մատուցուեցաւ Ասորւոց Ս. Մարկոս եկեղեցւոյն մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայրիկ վրդ. Այաւնեան, որ եւս քարոզեց վեր հանելով Ասորւոց Ս. Մարկոս եկեղեցւոյն Ս. Գրական և պատմական արժէքները, պանծացնելով Նոյն առնէ մեր հայրերու յիշատակը որոնց զոհողութեան ու բարեպաշտութեան ցինն է տարեկան պատարագի մեր իրաւունքը, հնօրեայ այս բարասեղութիւն մէջ:

● 5 Մարտ Եր. — Տօն Կոստանդնուպոլսի Ս. Ժողովոյն. Ս. Գառնիբարձը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ առաւօտեան պաշտամունքին և նախագահեց Մանուկեան արարողութեան: Ներկայ եղաւ Նոյնպէս երեկոյեան պաշտամունքին և նախագահեց Ս. Սեղաններու վարագործման, ձեռամբ հոգեխորհրդ հայրերու:

● 6 Մարտ Կիր. — Բուն բարեկենդան. Ս. Գառնիբարձը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ առաւօտեան պաշտամունքին և զոց պատարագին: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Միւսեան վրդ. Կրէնիկեան, Գալապետի պաշտօնը վարեց Հոգ. Տ. Հայկազուն վրդ. Աբրահամեան:

● 7 Մարտ Բշ. — Ա. օր Մեծ պահոց. առա-

ւօտեան պաշտամունքին վերջ Միաբանութիւնը պատրիարքարան ելաւ և Մեծ պահոց շնորհաւորութիւնը մատուց Ս. Գառնիբարձը Հօր, որ իր կողմէ փոխադարձ շնորհաւորութիւններով օրհնեց թղթին աւագ պատշաճ խրատականով:

● 12 Մարտ Եր. — Ետեմիջօրեի ժամը 2.30/ին Ս. Գառնիբարձը Հայրը ի գլուխ Հոգ. Միաբան Հայրերու Ս. Յարութիւն ցնաց և շնորհաւորութեամբ մուտք գործեց տաճար. Ս. Գերեզմանի ուխտի արարողութեան յետոյ բարձրացաւ մեր Գողգոթայի մատուռը ուր նախագահեց երեկոյեան պաշտամունքին:

● 13 Մարտ Կիր. — Բ. Բառանտղաց, Արտաման. Ս. Գառնիբարձը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գատարագին Ս. Յարութիւն մեր Գողգոթայի մատարան մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Յարութիւն Արքեպիսկոպոս Մուշեան. ապա նախագահեց մեծանշան թափօրին որ տեղի ունեցաւ Ս. Գերեզմանին շուրջ, ու վերադարձաւ պատրիարքարան պաշտօնական ցնացքով:

● 17 Մարտ Եշ. — Ս. Գառնիբարձը Հայրը նախագահեց երեկոյեան Վեկումին և քարոզեց:

● 19 Մարտ Եր. — Տօն Ս. Կիրիլի Երուսաղիմայ հայրապետին. Ս. Գառնիբարձը Հայրը ներկայ գրեւորեցաւ առաւօտեան պաշտամունքին, նախագահեց Մանուկեան արարողութեան, և ներկայ եղաւ Ս. Գատարագին՝ որ մատուցուեցաւ Ս. Կիրիլի Սեղանի վրայ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Նորայր վրդ. Գողարեան: Զինի Ս. Գատարագի Միաբանութիւնը պատրիարքարան ելաւ և շնորհաւորեցին Ամեն. Ս. Գառնիբարձը Հօր անուան տօնը, իսկ յետմիջօրեի վանքարանկ և զուրը բնակող մարդիկ ժողովուրդը շնորհաւորութեան եկան:

● 20 Մարտ Կիր. — Գ. Բառանտղաց, Ամանակին. Ս. Գատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլուխագիր: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Սեբեմէ վրդ. Մանուկեան: Քարոզեց Ս. Գառնիբարձը Հայրը, բնարան ունենալով Անապիս առակը:

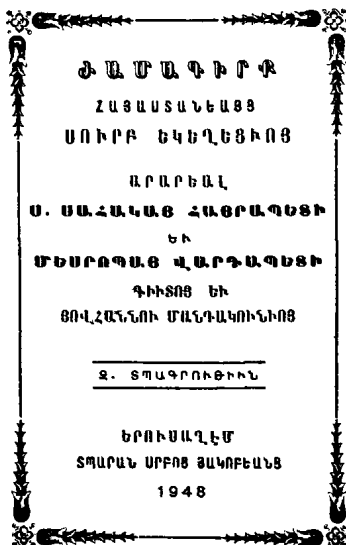
● 27 Մարտ Կիր. — Դ. Բառանտղաց, Տճեւսին. Ս. Գատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Միւսեան վրդ. Կրէնիկեան: Քարոզեց Հոգ. Տ. Նորայր վրդ. Գողարեան, բնարան ունենալով Վճի կարէք Աստուծոյ ծառայել և Մամեսայի: Ուստի, եղբայրացւոյ, հարկ է ընտրութիւն մը կատարել այս երկուքին միջև, ուրովետե միջին ճամբայ չկայ:

ՆՈՒԷՐՆԵՐ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻՆ

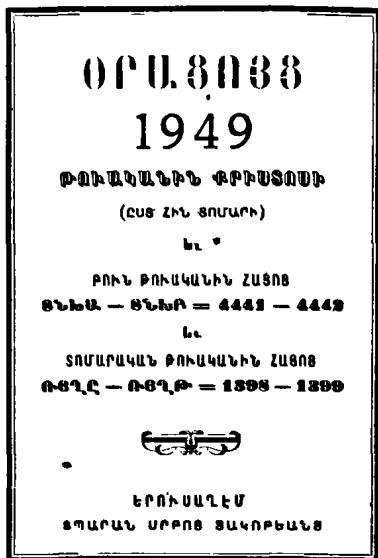
Շնորհակալությամբ առաջած ենք հետևեալ զիրենք հեղինակներէ եւ զամազաններէ.

- Յովնանէս Աւագեան. — ԱՅՍՊԷՍ ԱՊՐԵՑԱՆՔ, ՆԻՒ-ԵՐԵ, 1930,
ՆՇԱՆԱՒՈՐ ՕՐԵՐԱՆԵՐ, » » 1927.
- Ա. Սոփոկլեան. — ՕՏԱՐ ԵՐԿՐԻ ԱՊՐՈՒՄՆԵՐ, Բարիչ,
ՔԷՐԱՐ ԵՒ ԶԱՊԷԼ, » 1945,
ԱՐՓԻ, » 1944.
- Վ. Տերուհեան. — ՄԻՆՁԵՒ ՎԵՐԱԴԱՐՁ, Կիպրոս, 1945.
- Յ. Գոլյումեան. — ՃԵՂՔՈՒԱՅ ՍԻՐՏ, Ֆիլատէֆիա, 1947.
- Ն. Օնանեան, Ն. Տեր Միքայելեան. — ԱՊՐՈՂ ՇՈՒՇԱՆՆԵՐ, Եռնիքի Սթի, 1947.
- Վ. Սօնեան. — ՔԻՁ ՄԸ ԵՐԿՐԻՔ, ՆԻՒ-ԵՐԵ, 1931,
ԼՈՅՍ ԵՒ ՍՏՈՒԵՐ, » » 1939,
ՆՈՐ ԳԱՐՈՒՆ, » » 1946.
- Վ. Տաւրեան. — ԳԱՐԻԿԻ ԱՐԿԱՆՆԵՐԸ, Ֆրէզնօ, 1947.
- Գ. Ե. Մ. — ԾԻԱԾԱՆ, Պէյրուս, 1947.
- Պ. Որբերեան. — ՈՎԱՍԻՍ, Բարիչ, 1920.
- Ա. Ահարոնեան. — ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԵՐԿԵՐԻ Բ. Հատար, Պոստոն, 1947.
- Յ. Սամուէլեան. — ՌՈՒՄԱՆՆԵՐ, ՆԻՒ-ԵՐԵ:
- Ամերիկացի Ազգ. Խորհուրդ. — ՀԱՄԱՌՈՍ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔՈՆԿՐԷՍԻ, ՆԻՒ-ԵՐԵ, 1947.
- Charles A. Vertanes. — ARMENIA REBORN, ՆԻՒ-ԵՐԵ, 1947.
- Զ. Պլպուլ. — ԲԱԺԱԿ ՄԸ ԵՐԳ, Պուքրէշ, 1941,
ՄԵՐ ԺԱՄՈՒՆ ՍՈՒՐԲԸ, Պուքրէշ, 1946.
- Գ. Սիւրմեան. — ԵՐԶՆԿԱ, Գաւրէ, 1947.
- Վ. Մ. Գեշեան. — ՈՒԽՏԱՒՈՐՆԵՐ, Պուքրէշ, 1936,
ԿԱՐՄԻՐ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ՀԵՐՈՍԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ Ա. Բ. Գ. Հատար,
Պուքրէշ, 1940.
- Վ. Հապեհեան. — ԴԱՍՏԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆ, Պէյրուս, 1947.
- Ժազ Տր Մորգան. — ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՐԻՒՄԻ ՊԱՄՈՒԹԻՒՆԸ, Պոսթըն, 1947.
- Ս. Վրացեան. — ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՏԱՐԵԳԻՐՔ-ՏՕՆԱՑՈՅՑ, » 1947.
- A. Salmasian. — BIBLIOGRAPHIE DE L'ARMENIE, Paris, 1946.
(Նաւեր Տէր Ե. Թէփաշե)
- Հաւ. Աբրահամեան. — ԿԱԼՈՒԱԾԱԳՐԵՐ, Երևան, 1941. (Նաւեր Տէր Գ. Գալիէան)
- Եղիօ Վարդապետ. — ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՈՐ, Երուսաղէմ, 1948.
- Եղիվարդ. — ԱԿԵՂԴԱՄԱ, Երուսաղէմ, 1948.
- Յ. Գոլյումեան. — ՀԱՐԵՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՆՈՒՄ, Ա. Երբ, Ֆիլատէֆիա, 1948.
- Ամեն. Տ. Կիւրեղ Բ. — ՕՐԱՑՈՅ 1949, Երուսաղէմ, 1949.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

Էջ՝ 672 Գիծ՝ 35 (լաթակազմ)՝
Պաղես. դանեկան

Էջ՝ 288 Գիծ՝ 15 դան.

ԵՐԿՈՒՔՆ ԱԼ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԵՒ ՃԵՐՄԱԿ ԹՈՒՂԹԻ ՎՐԱՅ
ՕՐԱՑՈՅՑԻՆ ՅԱԻԵԼՈՒԱԾԸ՝ 66 ԷՋ, ՅԱՏԿԱՑՈՒԱԾ Է
ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԵՒ ՊԱՂԵՍՏԻՆԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՏԱԳՆԱՊԻՆ

Մ Ի Ի Ռ Ն Օ Ր Հ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1948 Մայիսի 16ին կասարեկիք Ս. Միտոնի օրհնութիւնը յետաձգուած ըլլալով որոշ պատճառներով, այսու ի գիտութիւն բարեպաշտ հայ ժողովրդեան կը յայտարարենք, թէ Ն. Ս. Օծութիւն

ՎԵՀԱՓԱՌ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԴ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ

հանդերձեալ է կասարել ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՄԻԻՌՈՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ Կաթողիկոսարանիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ 1949 Յունիսի 5ին՝ Հոգեպալսեան օրին:

ԼՈՒՍԱՐԱՐԱՊԵՑ
ԽՈՐԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ